

Interventie

Opstapje

Erkenning

Erkend door deelcommissie Ontwikkelingsstimulering, onderwijs-gerelateerd aanbod en jeugdwelzijn

Datum: 7 maart 2024

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Kalthoff (1 december 2023).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Opstapje'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Inhoud	3
Samenvatting	4
1. Uitgebreide beschrijving	7
1.1 Doelgroep	7
1.2 Doel	8
1.3 Aanpak.....	12
3. Onderbouwing	21
4. Onderzoek	35
4.1 Onderzoek naar de uitvoering.....	35
4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten.....	36
5. Samenvatting Werkzame elementen	41
6. Literatuur	42

Samenvatting

Opstapje is een twee jaar durend gezinsgericht programma dat zich richt op het bevorderen van de onderwijskansen van kinderen met laagopgeleide ouders. Dit wordt gedaan door het vergroten van de kennis en vaardigheden van het kind om een goede start in groep 1 mogelijk te maken.

Onder meer met behulp van de (voorbeeld-)activiteiten wordt gewerkt aan een stimulerend gezinsklimaat en, aan de hand van vuistregels, wordt de kwaliteit van interactie tussen ouder en kind bevorderd. Dit stimuleert de ontwikkeling van de kinderen. Daarnaast dragen de activiteiten die ouder en kind samen gaan op een directe manier bij aan de ontwikkeling van het kind. Verder worden kinderen in het eerste jaar van Opstapje toegeleid naar de peuteropvang (voorschoolse educatie).

Er zijn 30 contactmomenten per jaar, waarbij er afwisseling is van huisbezoeken en groepsbijeenkomsten. Naast uitleg geven, zijn voordoen (modeling) en samendoen essentiële werkvormen.

Doelgroep

Opstapje is gericht op ouders met kinderen van 2 tot 4 jaar met een risico op onderwijsachterstand.

Doel

De algemene doelstelling is het bevorderen van de onderwijskansen van kinderen tussen 2 en 4 jaar met risico op onderwijsachterstand. Om deze doelstelling te bereiken richt het programma zich enerzijds op het stimuleren van de ontwikkeling van het kind en anderzijds op de bevordering van een stimulerend gezinsklimaat en bevorderen van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie.

De subdoelen zijn voor de ontwikkeling van de kinderen:

- De mondelinge taalvaardigheid (woordenschat) en de ontluikende geletterdheid (leesplezier en verhaalbegrip) bevorderen.
- Het getalbegrip versterken.
- Bevorderen van een actieve leerhouding.

De (daarmee samenhangende) subdoelen voor het gezin en de ouders:

- Het bevorderen van een stimulerend gezinsklimaat.
- Het bevorderen van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie.
- Toeleiding van kinderen met een risico op onderwijsachterstand naar voorschoolse educatie.

Opstapje richt zich primair op het bevorderen van een stimulerend gezinsklimaat en van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie. Dit zorgt voor stimulering van de ontwikkeling van het kind. Daarnaast dragen de activiteiten die ouders met hun kind doen op een directe manier bij aan de ontwikkeling van het kind.

In het eerste jaar van Opstapje worden de kinderen toegeleid naar de peuteropvang (voorschoolse educatie).

Aanpak

Gedurende twee jaar voeren ouders (vaak gaat het om de moeders) minimaal tweemaal per week een spelactiviteit van Opstapje uit met hun kind aan de hand van instructiebladen met activiteiten, waarbij ook gebruik wordt gemaakt van materialen die in en rond huis te vinden zijn. Daarnaast heeft Opstapje prentenboeken die de ouders gaan voorlezen of vertellen (in hun sterkste taal). Ook zijn er digitale activiteiten

waaronder de geanimeerde BereslimmeBoeken. Aan de hand van de papieren en geanimeerde boeken wordt gewerkt aan een voorleesroutine in het gezin, waarbij ouders bij voorkeur dagelijks gaan voorlezen/vertellen en hun kind minimaal twee keer per week naar een geanimeerd boek laten kijken.

Opstapje beoogt een goede start in groep 1 van de basisschool. Alle ontwikkelingsgebieden komen aan bod, maar de prioriteit ligt bij die inhoud die, geschikt zijn voor in een gezinssituatie, en die het meest bijdragen aan een goede start in groep 1 en aan het bevorderen van onderwijskansen:

- Mondelinge taalvaardigheid (woordenschat) en ontluikende geletterdheid (leesplezier en verhaalbegrip)
- Getalbegrip
- Actieve leerhouding

De ouders krijgen wekelijks instructie van een speciaal getrainde begeleidster (contactmedewerkster) die zo mogelijk de taal van de doelgroep spreekt. Tijdens een huisbezoek draagt zij de activiteiten aan de ouder over, geeft informatie over de interactie met het kind en over de ontwikkeling en opvoeding van kinderen. Ze besteedt, aan de hand van concrete vuistregels voor de ouder-kindinteractie, expliciet aandacht aan het opbouwen van de vaardigheden van de ouder om het kind te ondersteunen en stimuleren.

Ook eens per twee weken nemen de ouders deel aan een groepsbijeenkomst op een centrale locatie in de buurt. Naast het overdragen van de activiteiten van Opstapje worden inhoudelijke thema's behandeld over opgroeien en opvoeden en wisselen de ouders ervaringen met elkaar uit. Iedere vuistregel wordt in een ouderbijeenkomst behandeld.

In het eerste jaar van Opstapje krijgen ouders daarnaast informatie over het belang en de inhoud van voorschoolse educatie (op een peutergroep of voorschool) en worden ze gestimuleerd om hun kind daarvoor op te geven.

Materiaal

Er zijn instructiebladen met (beschrijving van) activiteiten voor de ouders, spel- en knutselmateriaal, voorleesboekjes, geanimeerde boeken (BereslimmeBoeken), een educatieve game (Samenslim) en digitale praatplaten (Jeffy's avonturen). Daarnaast zijn er handleidingen voor de uitvoerders en maken zij gebruik van de digitale omgeving Spelend Leren Thuis Online. Voor de ouders is er een app (Spelend Leren Thuis) waar zij de digitale activiteiten kunnen starten.

Onderbouwing

Opstapje is gebaseerd op inzichten over het verband tussen een stimulerend gezinsklimaat, de kwaliteit van de ouder-kindinteractie in gezinnen en schoolsucces van kinderen. Ouders doen thuis met hun kind activiteiten die de ontwikkeling van het kind stimuleren. In huisbezoeken en groepsbijeenkomsten leren de ouders wat ze kunnen doen om de ontwikkeling van hun kinderen te stimuleren (er ontstaat een stimulerend gezinsklimaat), maar ook hoe ze de activiteiten op een sensitieve-responsieve manier (kwaliteit ouder-kindinteractie) met hun kind kunnen doen om een (meer) optimale ontwikkeling van hun kind mogelijk te maken. De kwaliteit van interactie is geconcretiseerd in vuistregels, die niet alleen betrekking hebben op het uitvoeren van activiteiten met het kind maar ook op de alledaagse interactie met het kind.

Onderzoek

In evaluatieonderzoek (Meesters, 1994) rapporteren coördinatoren en contactmedewerkers positieve resultaten bij de kinderen en hun ouders. Ouders vonden dat hun kinderen een veel betere basis hadden gekregen dan hun oudere kinderen.

Effectonderzoek (Kohnstamm, Meesters & Simons, 1997) toont echter niet aan dat de experimentele groep hogere scores haalt op tests. Dit is volgens de onderzoekers te wijten aan onvolkomenheden in het onderzoek zelf.

Onderzoek naar de effecten van Opstapje op het sociaal-emotioneel functioneren bij kinderen die zes jaar geleden deelnamen (Groen & Oortwijn, 2010) toont een significant verschil bij egoveerkracht.

Tellegen (1996) vond in normeringsonderzoek bij allochtone kinderen die Opstapje of Opstap gedaan hadden een beduidend hogere score (12 IQ-punten) dan vergelijkbare groepen migrantenkinderen die niet aan een programma meededen.

Onderzoek naar de andere vergelijkbare Nederlandse gezinsgerichte programma's Instapje (1-2 jaar) en Opstap (4 -6 jaar) toont positieve effecten op de kinderen en hun ouders. Ook bij onderzoek naar buitenlandse versies van Opstapje in België en Duitsland werden overwegend positieve effecten gevonden.

1. Uitgebreide beschrijving

1.1 Doelgroep

Uiteindelijke doelgroep

Opstapje richt zich op kinderen tussen 2 en 4 jaar met een risico op onderwijsachterstand: de doelgroep van de voor- en vroegschoolse educatie.

Intermediaire doelgroep

De intermediaire doelgroep zijn de laagopgeleide ouders van kinderen tussen 2 en 4 jaar (tot groep 1). Het betreft ouders met maximaal vmbo- t (of gelijkwaardige opleiding in land van herkomst). Daarnaast kunnen ook hoger opgeleide anderstalige ouders/statushouders meedoen indien ze steun nodig hebben bij het doen van stimulerende activiteiten met hun kind en/of bij de interactie met hun kind.

Selectie van doelgroepen

Indicatiecriteria zijn:

Kinderen zijn bij aanvang van het programma tussen de 1 jaar 10 maanden en 2 jaar 3 maanden. In de praktijk vindt er ook wel flexibele instroom plaats.

De *ouders* vallen onder de doelgroep van het onderwijsachterstandbeleid.

Het CBS heeft indicatoren bepaald op basis waarvan gemeenten en scholen budget krijgen om hun onderwijsachterstandenbeleid (waaronder vve) te financieren. Belangrijk criterium daarin is de opleiding van ouders.

Gemeenten bepalen welke kinderen in aanmerking komen voor voorschoolse educatie in hun gemeente. Gemeenten stellen hiervoor een doelgroep-definitie op. Op basis hiervan geven consultatiebureaus in de gemeente indicatie af voor voorschoolse educatie.

Gemeenten kunnen hun definitie van de doelgroep breder maken dan de indicatoren van het rijk (CBS). Bijvoorbeeld door anderstaligheid van ouders mee te nemen (ook al zijn ouders hoogopgeleid) of kinderen met een sociaal-emotionele achterstand. Opstapje sluit daar niet bij aan. Het gaat bij Opstapje primair om lager opgeleide ouders (maximaal vmbo-t of gelijkwaardige opleiding in land van herkomst).

Opstapje is niet bedoeld voor (Nederlandstalige en anderstalige) hoger opgeleide ouders (hbo of wo).

Er kan hierbij wel een uitzondering worden gemaakt voor hoger opgeleide ouders met een status, met een migratieachtergrond en/of een beperkte beheersing van het Nederlands als zij steun nodig hebben bij het stimuleren en ondersteunen van hun kinderen. Het gaat dan om ouders die weinig stimulerende activiteiten met hun kind doen en/of steun nodig hebben bij de interactie met hun kind (in hun sterkste taal). Dit ter beoordeling van de verwijzers en de coördinator, waarbij het besluit door de coördinator wordt genomen.

Verder wordt afgeraden om gezinnen mee te laten doen waar thuis veel problemen zijn. Er kan hierop een uitzondering worden gemaakt als ouders sterk gemotiveerd zijn om deel te nemen en meedoen juist rust en plezier in een gezin geeft. Dit in overleg tussen verwijzers en de coördinator, waarbij de coördinator het besluit neemt.

De belangrijkste verwijzers zijn beroepskrachten van een consultatiebureau / Centrum voor Jeugd en Gezin en daarnaast sleutelfiguren in de wijk (bijvoorbeeld van zelforganisaties).

Er is een actieve werving.

Betrokkenheid doelgroep

Bij de ontwikkeling van de eerste versie van Opstapje (1993) is gevraagd naar de behoeften van ouders en bij de toenmalige pilots is nagegaan wat ouders en kinderen van de activiteiten vonden.

Bij de pilots met betrekking tot de integratie van Bereslim (2012) en bij de ontwikkeling Jeffy's avonturen (2016) werd ook naar de mening van ouders gevraagd.

Bij de vernieuwing van Opstapje zijn ouders indirect betrokken omdat coördinatoren en contactmedewerkers meedenken. Dit heeft tot een aantal keuzen geleid; meer over de vernieuwing van de instructiebladen bij het praktijkonderzoek.

1.2 Doel

Hoofddoel

De uiteindelijke doelstelling is het bevorderen van onderwijskansen van kinderen met risico op onderwijsachterstand, waarbij Opstapje zorgt voor een betere start op de basisschool.

Om deze doelstelling te bereiken richt het programma zich enerzijds op het stimuleren van de ontwikkeling van het kind en anderzijds op de bevordering van een stimulerend gezinsklimaat en bevorderen van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie.

Na Opstapje:

1. Hebben de kinderen meer kennis en vaardigheden om een goede start in groep 1 mogelijk te maken:
 - De mondelinge taalvaardigheid (woordenschat) en ontluikende geletterdheid (leesplezier en verhaalbegrip) zijn versterkt.
 - Het getalbegrip is versterkt.
 - Er is een meer actieve leerhouding ontstaan.
2. Is een (meer) stimulerende gezinsklimaat ontstaan.
3. Is de kwaliteit van de interactie tussen ouder en kind vergroot

Verder:

4. Het kind is voor het drie jaar is toegeleid naar voorschoolse educatie.

Subdoelen

1. Is de ontwikkeling van het kind versterkt zodat het kind een goed start in groep 1 kan maken

In Opstapje komen alle ontwikkelingsgebieden aan bod: taal- en denkontwikkeling, sociaal-emotionele ontwikkeling en motorische ontwikkeling (grote, fijne motoriek, oog-handcoördinatie). Daarnaast is er aandacht voor creativiteitsontwikkeling: kinderen maken kennis met activiteiten (knippen, plakken, tekenen, schilderen, kleien) die veelvuldig in groep 1 worden gebruikt.

Er is bij Opstapje echter een keuze gemaakt wat betreft prioriteiten. De concrete doelen van Opstapje richten zich op die onderdelen die in een thuissituatie haalbaar zijn en het meest bepalend zijn voor een goede start in groep 1 alsmede voor betere onderwijskansen:

- Mondelinge taalvaardigheid (woordenschat) en ontluikende geletterdheid (leesplezier en verhaalbegrip)
- Getalbegrip
- Actieve leerhouding

Opstapje sluit aan bij een aantal aanbodsdoelen van de Stichting Leerplan Ontwikkeling (SLO) (www.slo.nl/jongekind/doelen) voor begin groep 1 (pre-fase). Het gaat dan om aanbodsdoelen die ook in de thuissituatie van toepassing zijn en tevens haalbaar zijn voor Opstapje. Een aantal aanbodsdoelen van de SLO is geconcretiseerd. Opstapje beoogt dat de kinderen op al deze doelen vooruitgaan.

Na een jaar, halverwege het tweede jaar en aan het einde van Opstapje vullen de contactmedewerksters in hoeverre ze vinden dat de doelen bereikt zijn. In de volgende versie van de handleiding voor coördinatoren zullen we de doelen en de evaluatieformulieren aanpassen.

Het bij de resultaten genoemde percentage is een inschatting op basis van ervaring in de praktijk. Het percentage bij leesplezier is hoger omdat dat bij vrijwel alle kinderen wordt bereikt. Het percentage bij actieve leerhouding is lager omdat dit doel lastiger te bereiken is dan de doelen bij taal en getalbegrip. We zullen onze doelen in 2026 evalueren en dan zo nodig aanpassen.

Ontwikkelingsgebieden	Accent	Resultaten Opstapje
Taal- en begripsontwikkeling	Woordenschat en begripsontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> -Heeft een hogere woordenschat in eigen taal. -Heeft een hogere woordenschat in de Nederlandse taal. -Kent het verschil tussen ik, jij, hij/zij. -gebruikt verleden tijd, bijvoeglijke naamwoorden en het woordje 'er'. -Vertelt over wat hij gedaan of meegemaakt heeft op verstaanbare en begrijpelijke wijze. -Benoemt en beschrijft alledaagse aspecten, zoals mensen, plaatsen en dingen. -Beschrijft veel voorkomende handelingen, zoals eten of naar bed gaan. -Maakt eenvoudige samengestelde zinnen (en,dan, toen, en dan, en toen...) -Maakt vraagzinnen (wie, wat, waar, hoe...). -stelt vragen om ergens meer over te weten te komen: wat, wie, waar, waarom. -Geeft antwoord op vragen. -Kan enkelvoudige instructie begrijpen en uitvoeren. -Kan de belangrijkste lichaamsdelen benoemen. -Kan de vormen driehoek, cirkel en vierkant herkennen en benoemen (in eigen taal en in het Nederlands). -Kan de kleuren blauw, groen, rood en geel herkennen en benoemen (eigen taal en de Nederlandse taal).
Ontluikende geletterdheid	Leesplezier Verhaalbegrip Klank- en schriftbewustzijn	<p>Het kind:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Luistert naar een op de leeftijd afgestemd verhaal en ontwikkelt verhaalbegrip door het interactief voorlezen. -Ontdekt de samenhang tussen illustratie en tekst. -Ontdekt de structuur van verhalen. -Kan de inhoud van het boek al een beetje voorspellen op basis van de omslag van het boek. -Kan een éénvoudig verhaal navertellen aan de ahdn van een plaatjesboek. -Ontdekt dat tekens gebruikt worden om iets te vertellen of leren. -Wordt zich bewust van klanken in woorden.

		-Ontdekt de relatie tussen klanken en letters. -Ontdekt het verschil tussen 'lezen' en 'schrijven'. -Bladert door prentenboeken en speelt als hij eigen en andermans teksten kan 'lezen'.
Ontluikende rekenvaardigheid	Getalbegrip	Het kind: Kan kleine hoeveelheden tellen (tot vijf), waarbij het gaat om synchroon tellen en noemen van telwoorden en het noemen van het resultaat. Legt de één-één relatie door voorwerpen aan elkaar te koppelen of bij elkaar te leggen (sorteren). Vergelijkt kleine hoeveelheden op het oog op 'meer', minder', 'meeste', 'minste', 'evenveel'.
Sociaal-emotionele ontwikkeling	Actieve leerhouding	Het kind: Heeft plezier in het leren van nieuwe dingen. Neemt vaker initiatieven. Durft vaker te experimenteren / probeert nieuwe dingen uit. Zet vaker door als iets niet meteen lukt.

2. Is een meer stimulerend gezinsklimaat ontstaan

Door Opstapje gaan ouders vaker activiteiten doen met hun kind. Het accent ligt op die activiteiten die het meest bepalend zijn voor goede onderwijskansen, en specifiek voor wat betreft een goede start in groep 1, zowel wat betreft taal als rekenvaardigheid.

Ouders worden gestimuleerd de activiteiten thuis in de sterkste/eerste taal uit te voeren. Ouders:

- Spelen vaker met het kind. Streven: minimaal vijf per week een kwartier gericht spelen.
- Gaan (vaker) voorlezen en/of verhalen vertellen. Streven: minimaal vier keer per week.
- Doen vaker activiteiten gericht op ontluikend geletterdheid (zoals rijmen, klankspelletjes, activiteiten met schrift). Streven: minimaal een keer per week.
- Doen vaker activiteiten gericht op ontluikend rekenvaardigheid (zoals sorteren, activiteiten met tellen en wijzen op cijfers). Streven: minimaal een keer per week.
- Gaan gebruik maken van de bibliotheek en/of halen op een andere manier boeken in huis
- Doen activiteiten met hun kind buitenhuis (kinderboerderij, met de trein, uitstapjes etc). Streven: minimaal twee keer per maand.
- Bieden hun kinderen vaker educatieve televisieprogramma's, educatieve games en/of geanimeerde boeken aangeboden. Streven: minimaal twee keer per week, minimaal een kwartier.

Halverwege (na een jaar Opstapje), halverwege het tweede jaar en aan het einde van Opstapje vullen de contactmedewerksters in hoeverre ze vinden dat de doelen bereikt zijn. Omdat er aan het einde van Opstapje door de ouders nog activiteiten van Opstapje worden gedaan kan de contactmedewerkster voor de meeste doelen alleen haar verwachting aangeven.

In de volgende versie van de Handleiding voor coördinatoren worden de doelen en evaluatieformulieren aangepast.

3. De kwaliteit van de ouder-kindinteractie is verbeterd

Doelen voor de ouders

Na afloop van Opstapje past de ouder de vuistregels voor interactie toe:

De ouder kijkt en luistert naar het kind. Dit betekent dat de ouder:

- tijd neemt om te kijken en te luisteren naar het kind;
- kijkt naar wat het kind doet en bezig houdt;
- kijkt naar hoe het kind zich voelt;
- luistert naar wat het kind zegt en hoe het kind het zegt;
- het laten merken dat ze luistert door bijvoorbeeld het kind aan te kijken, ja te knikken en te reageren op wat het kind zegt of doet.

De ouder volgt het kind. Dit betekent dat de ouder:

- het kind zelf laat doen, ontdekken en kiezen;
- laat merken dat ze begrijpt wat het kind wil;
- aansluit bij wat het kind wil en doet.

De ouder praat met het kind. Concreet betekent dit dat de ouder:

- vaker gesprekjes voert met het kind;
- verwoordt wat ze doet, wat er gebeurt of gaat gebeuren en gevoelens verwoordt;
- voorwerpen benoemt en begrippen gebruikt;
- vaker uitleg en informatie geeft;
- vaker open vragen stelt.

De ouder moedigt het kind aan. Dit betekent dat de ouder:

- positief reageert als het kind steun zoekt;
- positief reageert als het kind iets probeert of (bijna) goed doet;
- zegt wat het kind (bijna) goed doet;
- het kind op een positieve manier corrigeert;
- het kind zo nodig verder te helpen;
- het kind steunt als het kind het moeilijk heeft.

Deze vuistregel heeft betrekking op regels voor gedrag (opvoedingskant) en regels om 'taakjes' aan te pakken. Meer hierover bij de volgende vuistregel.

De ouder biedt het kind structuur. De ouder:

- zorgt dat het kind rustig kan spelen en ontdekken;
- zorgt voor regelmaat;
- vertelt het kind wat er gaat gebeuren;
- geeft het kind aanwijzingen bij het uitvoeren van activiteiten;
- sluit aan bij wat het kind al kan;
- helpt het kind wanneer nodig om verder te kunnen met het uitvoeren van een activiteit;
- leert het kind regels en stelt zo nodig grenzen.

Dit onderdeel bestaat uit 'taakgerichtheid' en uit een meer gedragsmatige (opvoedkundige) kant zoals regelmaat voor het kind en de items over regels en grenzen. De prioriteit bij Opstapje ligt bij het taakniveau, maar dit is niet los te zien van meer opvoedkundig handelen door ouders. Directief en/of inconsequent handelen van ouders kan leiden tot ongewenst gedrag bij kinderen of dit gedrag versteken. Dit kan ook het spelen en voorlezen in de weg staan zowel tijdens de huisbezoeken als in de dagelijkse situatie van ouders en hun kinderen. Tegelijkertijd kunnen speelse activiteiten in het gezin het opvoedkundig handelen voor ouders makkelijker maken. Met name in de groepsbijeenkomsten wordt aandacht besteed aan positief opvoeden (aanmoedigen, positief reageren, regels en grenzen) en waar nodig ook aan opvoedvragen van ouders over bijvoorbeeld slapen, eten, driftbuien. Indien er echter veel opvoedproblemen zijn in een gezin wordt waar mogelijk doorverwezen naar een opvoedcursus en/of Triple P.

De kwaliteit van interactie wordt in de loop van het programma geobserveerd door de coördinator of contactmedewerkster aan de hand van observatieformulieren per vuistregel. Wanneer halverwege het tweede jaar blijkt dat de ouder bepaalde aspecten van de vuistregels voor de kwaliteit van de ouder-kindinteractie nog niet in voldoende mate toepast, wordt tijdens de begeleiding aan die punten extra aandacht besteed.

Eindevaluatie

Aan het einde van Opstapje wordt aan de hand van een vragenlijst met de deelnemende ouder een evaluatiegesprek gevoerd. Er wordt onder meer gevraagd naar wat de ouder en het kind hebben geleerd van Opstapje. Bij de ouders wordt met name gevraagd naar de vuistregels en elementen van een stimulerend gezinsklimaat (zoals voorlezen) en participatie in de maatschappij. Verder worden de groepsbijeenkomsten geëvalueerd met de ouders. Wat betreft resultaten bij de kinderen zijn er vragen over alle ontwikkelingsgebieden. Verder vullen ook de contactmedewerksters een formulier in met vragen over de mate waarin de doelen voor de kwaliteit van de ouder-kindinteractie zijn bereikt. In de volgende versie van de handleiding zullen we dit nader aanpassen aan de bijgestelde doelen.

4. Toeleiden voorschoolse educatie

Uiterlijk een jaar na start van Opstapje neemt het kind deel aan voorschoolse educatie. Dit kan eenvoudig worden getoetst.

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Het programma duurt twee jaar. Er zijn 30 contactmomenten per jaar. De contactmedewerkster (minimaal mbo-2) legt in het reguliere programmamodel tweewekelijks een huisbezoek af en om de twee weken is er een groepsbijeenkomst. Verder is er de variatie Opstapje groepsgewijs: ouders krijgen in groepjes van maximaal vijf, samen met hun kind, groepsgewijs instructie in het Opstapje materiaal en het omgaan met hun kind. Ook bij Opstapje groepsgewijs zijn er 30 contactmomenten per jaar, verdeeld over huisbezoeken, kringbezoeken en groepsbijeenkomsten. Het blijkt dat deze variant, vanwege logistieke knelpunten, niet meer in de praktijk wordt toegepast. Grootste knelpunt is het vinden van momenten waarop de ouders bij elkaar komen. Kinderen krijgen tegenwoordig 16 uur voorschoolse educatie en veel ouders hebben werk en/of volgen een opleiding. We voeren momenteel een pilot uit om uit te zoeken hoe Opstapje-groepsgewijs dan wel kan worden uitgevoerd. Omdat Opstapje-groepsgewijs momenteel niet meer wordt uitgevoerd is deze variant buiten dit werkblad gehouden.

De contactmedewerkster wordt getraind en begeleid door een coördinator.

De contactmedewerkster is bij voorkeur afkomstig uit dezelfde etnische groep als de ouders, die dezelfde taal spreekt als de gezinnen. Zij zorgt voor de overdracht van de activiteiten aan de ouder en is daarbij het voorbeeld voor een sensitieve responsieve interactie (vuistregels) met het kind.

Er wordt gebruik gemaakt van een speciaal voor Opstapje ontwikkeld curriculum met activiteiten voor thuis. Er zijn 119 spelactiviteiten die verdeeld over twee jaar aan de hand van instructiebladen voor de ouders worden aangeboden. Aan het begin van jaar 1

wordt, aan de hand van het 'favoriete speeltje', met ouders besproken wat al aan (spel en knutsel-)materiaal in huis is en welke activiteiten ouders al met hun kind doen. Verder zijn er papieren prentenboeken (in het Nederlands, Turks, Arabisch, Papiaments) en behoren spelmaterialen bij het programma. Ook zijn er effectieve digitale activiteiten: de BereslimmeBoeken (woordenschat en verhaalbegrip), Samenslim (woordenschat en leerhouding) en Jeffy's avonturen (woordenschat en kwaliteit ouder-kindinteractie). De ouders ontvangen de materialen tijdens de contactmomenten en de digitale activiteiten via een speciale digitale omgeving. Verder zijn er concrete vuistregels met betrekking tot de kwaliteit van de ouder-kindinteractie die zowel op de instructiebladen zijn verwerkt, alsmede in de groepsbijeenkomsten aan de orde komen.

Inhoud van de interventie

De inhoud van Opstapje richt zich op de brede ontwikkeling van kinderen maar het accent ligt op taalontwikkeling (mondellinge taalvaardigheid en ontluikend geletterdheid), ontluikend rekenvaardigheid (getalbegrip) en wat betreft de sociaal-emotionele ontwikkeling op het ontstaan van een actieve leerhouding. Ten tweede wordt een stimulerend gezinsklimaat opgebouwd waarin ouders meer activiteiten met hun kind gaan doen en tevens dagelijkse momenten (gaan) benutten om de ontwikkeling van hun kind te stimuleren. Ten derde wordt ook de kwaliteit van de interactie tussen ouder en kind versterkt.

Om de doelen te bereiken wordt gebruik gemaakt van een gestructureerd spelcurriculum (beschreven op instructiebladen voor de ouders), digitale activiteiten en concrete vuistregels voor de kwaliteit van de ouder-kindinteractie. De instructiebladen voor de gezinnen worden momenteel vernieuwd. Vervolgens worden ook de handleidingen bijgesteld. Meer over de vernieuwing van Opstapje elders in dit werkblad (bij het praktijkonderzoek).

Tijdens de huisbezoeken voert de contactmedewerkster samen met het kind en ouder de activiteiten uit. De contactmedewerkster doet de beoogde interactieve (sensitief responsieve) manier van spelen voor, geeft uitleg bij de activiteiten en de ontwikkeling van kinderen en beantwoordt vragen over opvoeden en opgroeien. Alle vuistregels komen om de beurt aan bod.

De activiteiten

De activiteiten zijn een voorbeeld voor het opbouwen van een stimulerend gezinsklimaat, maar hebben ook direct invloed op de ontwikkeling van kinderen. De activiteiten in Opstapje bestaan onder andere uit praat- en zoekplaten, zingen, voorlezen, puzzels, knutselen, bewegingsspelletjes en buiten spelen, dagelijkse activiteiten zoals samen tafel dekken en uitstapjes zoals naar de bakker en naar het station gaan. Er wordt ook aangesloten bij wat al in huis aanwezig is en wat ouders al doen. Naast papieren boeken zijn er sinds enige jaren geanimeerde prentenboeken (de BereslimmeBoeken), een educatieve game (Samenslim) en zijn er digitale praatplaten (Jeffy's avonturen) die speciaal zijn ontworpen om de kwaliteit van de ouder-kindinteractie te bevorderen. De digitale omgeving 'Spelend Leren Thuis Online' en de app 'Spelend Leren Thuis' worden gebruikt voor onder meer de digitale activiteiten die ouders met hun kinderen gaan doen. Deze digitale activiteiten hebben de inhoud van Opstapje aanzienlijk versterkt, met name wat betreft de woordenschat en het verhaalbegrip. De digitale activiteiten staan nu nog niet op de instructiebladen voor de

ouders. Bij de vernieuwde versie worden deze er opgezet (meer hierover bij Vernieuwing Opstapje bij het onderdeel praktijkonderzoek).

De instructiebladen bij de activiteiten

Iedere activiteit staat beschreven op een 'instructieblad' voor de ouders. Voor de kinderen zijn er werkbladen met spelopdrachten, verhaaltjes of spelvormen zoals een puzzel en memory. Ook hoort bij sommige activiteiten een spelbord. Een instructieblad is steeds op dezelfde manier opgebouwd. Dit maakt het voor ouders gemakkelijker om te begrijpen wat van hen wordt verwacht. Ook is de opbouw en inhoud zo gekozen dat stap voor stap wordt gewerkt aan het vergroten van kennis en vaardigheden van laagopgeleide ouders en van de kinderen.

Op de instructiebladen staan de volgende kopjes:

1. Wat leert je kind?

Kennis en vaardigheden: hierbij wordt uitgelegd wat kinderen leren van de activiteit en wordt aanvullende informatie gegeven over het belang van deze of een soortgelijke activiteit voor de ontwikkeling van kinderen.

Belangrijke woorden: de belangrijke woorden van de activiteit worden aangegeven en met de ouders doorgenomen.

2. Wat heb je nodig?

De benodigde materialen staan aangegeven en zijn veelal getekend. Dit is vooral voor laaggeletterde ouders behulpzaam.

3. Wat kun je doen?

Hierbij worden de activiteiten beschreven.

4. Praat met je kind

Hierbij staan voorbeeldvragen die de ouder aan het kind kan stellen. De bedoeling is dat ouders hiervan leren om aan hun kind diverse soorten, open, vragen te stellen. Dit is niet voor alle (laagopgeleide) ouders vanzelfsprekend; veelal is sprake van voornamelijk kennisvragen (wat-vragen).

5. Wist je dat...

Hierbij wordt informatie gegeven over de ontwikkeling van kinderen en de rol van ouders daarbij.

De vuistregels

Bij Opstapje vormt de kwaliteit van interactie tussen ouder en kind het hart van het programma. Essentiële aspecten van de interactie zijn geoperationaliseerd in interactieboodschappen voor de ouders (zogenoemde vuistregels): Kijk- en luister naar je kind, Volg je kind, Praat met je kind, Moedig je kind aan en Bied je kind structuur. Iedere vuistregel is uitgewerkt in concrete gedragingen.

De vuistregels zijn op verschillende manieren in het programma verwerkt:

- Door aanwijzingen op de instructiebladen voor de ouders.
- Door het voordoen en bespreken door de contactmedewerkster.
- Door een uitgebreide toelichting tijdens de groepsbijeenkomsten (met behulp van Ouders Interactief).
- Door de inzet van 'Jeffy's avonturen' dat speciaal werd ontwikkeld om de kwaliteit van de ouder-kindinteractie te versterken.

Verder is beeldmateriaal (illustraties en filmpjes) ontwikkeld om ouders ervan bewust te maken

dat de manier waarop zij omgaan met hun kinderen (ouder-kindinteractie) invloed heeft op hun ontwikkeling en om de interactievaardigheden van ouders te bevorderen.

Uitvoering

De werving

Werving van gezinnen voor Opstapje is in de handleidingen uitgewerkt. Samengevat verloopt de werving bij start in een wijk via de volgende stappen:

Stap 1: Maak een plaatje van de wijk.

Stap 2: Leer je doelgroep kennen.

Stap 3: Leg een adressenlijst aan.

Stap 4: Geef informatie over Opstapje.

Voordat gezinnen rechtstreeks worden benaderd met de vraag of zij willen deelnemen aan Opstapje, wordt het programma breed bekend gemaakt. De sleutelfiguren en instellingen die contact hebben met de doelgroep worden op de hoogte gebracht en maak het programma wordt bekend gemaakt bij de gezinnen in de wijk.

Informatie over Opstapje wordt verstrekt:

- via het consultatiebureau/Centrum voor Jeugd en Gezin;
- via sleutelfiguren en instellingen;
- via media, zoals lokale omroep en buurtkranten;
- door middel van informatiebijeenkomsten voor de doelgroep.

Hierbij worden pr-folders gebruikt en is er sprake van mond op mond reclame.

Het is belangrijk om verwijzers het doel en de doelgroep van Opstapje goed uit te leggen, om te voorkomen dat er alleen of voornamelijk gezinnen met veel (opvoed-)problemen worden aangemeld. Of dat verwijzers vooral ouders benaderen die de Nederlandse taal niet in voldoende mate beheersen en/of kinderen met achterstand in de Nederlandse taal.

De belangrijkste rol in de werving heeft het consultatiebureau/CJG De medewerk(st)ers van het bureau spreken met ouders over een mogelijk deelname aan Opstapje. Daarbij wordt toestemming gevraagd voor een huisbezoek. Daarna bezoekt de coördinator en/of de contactmedewerkster een gezin thuis om te motiveren om mee te gaan doen. Zie bij de volgende stap.

Stap 5: Leg huisbezoeken af.

Bij alle gezinnen die mogelijk in aanmerking komen voor Opstapje worden huisbezoeken voor de werving afgelegd. Het doel is basisinformatie over Opstapje te geven, zodat ouders begrijpen wat het programma inhoudt en erover na kunnen denken. Er wordt tevens bekeken of het gezin voldoet aan de criteria van Opstapje.

Indien een gezin besluit om deel te nemen volgt er nog een huisbezoek voor een nadere kennismaking en een intake. Er worden dan wederzijds afspraken gemaakt. Belangrijk is dat ouders ook weten wat hun eigen rol bij Opstapje is en dat zij zelf leren van Opstapje.

Vervolg:

Zodra Opstapje loopt in een wijk zijn stap 1 en 2 niet meer nodig. Het is wel nodig om steeds goed contact te houden met verwijzers en te blijven informeren over doel en doelgroep van Opstapje. Daarnaast kunnen nu ook ouders die meedoen of mee hebben gedaan aan Opstapje een belangrijke rol spelen in het motiveren van nieuwe ouders voor Opstapje. Mond op mond reclame speelt een grotere rol.

De huisbezoeken

Tijdens het huisbezoek leren de ouders op een stimulerende en ondersteunende wijze met hun kinderen te spelen (kwaliteit interactie). Ze leren ook om de mogelijkheden in huis te benutten om voor de kinderen leersituaties te creëren en ervaringen in huis en de omgeving te laten opdoen (stimulerend gezinsklimaat). De ouders alleen uitleg geven is niet genoeg. Ouders leren vooral door observatie en participatie, dus door te kijken naar

de contactmedewerkster en door actief mee te doen. Bij de uitvoering van de activiteiten laat de contactmedewerkster de vuistregels zien: dat betekent onder meer dat er wordt aangesloten bij het kind, het kind kan ontdekken, er gesprekjes met het kind worden gevoerd, vragen worden gesteld, kinderen worden aangemoedigd en waar nodig wordt gestructureerd.

De contactmedewerkster is het model voor de ouder. Zij doet de activiteiten eerst samen met het kind en toont de gewenste interactievaardigheden. De ouder wordt bij het spelen betrokken en zodra het mogelijk is doet de ouder de activiteit zelf met het kind en geeft de contactmedewerkster feedback.

De huisbezoeken duren een uur. In de handleiding voor de contactmedewerksters staat een stappenplan voor de voorbereiding van de huisbezoeken en een stappenplan voor de uitvoering van huisbezoeken.

Belangrijke algemene punten: de contactmedewerkster richt zicht op de gezinssituatie, houdt rekening met sociale gewoonten van het gezin en bouwt vertrouwen op. Ze benadert de ouders positief in hun rol van opvoeder en werkt aan empowerment. Geef vooral laaggeletterde ouders het vertrouwen dat ze genoeg hulp zullen krijgen bij uitvoering van de activiteiten. Ook een eventuele partner (vaak de vader) wordt in programma betrokken.

In de omgang met de ouders is het belangrijk het eigen denkproces en meningsvorming van ouders te stimuleren. Alert te zijn op initiatieven van ouders en deze te herkennen en erkennen. Daardoor wordt een actieve inbreng en hun zelfvertrouwen bevorderd.

Verder dient een contactmedewerkster respect te hebben voor keuzes die ouders maken met betrekking tot geloof, waarden en normen en voor de uitingen hiervan.

Opbouw van een huisbezoek: de contactmedewerkster vertelt eerst wat ze die dag gaat doen. Daarna praat ze met de ouder over het spelen en voorlezen in de afgelopen week: wat ging goed, wat kon beter, welke vragen heeft de ouder. Hierbij wordt de vuistregel betrokken. Vervolgens wordt de nieuwe vuistregel, alsmede Wat leert je kind en Wist je dat? uitgelegd. Daarna wordt de eerste activiteit samen met ouder en kind gedaan.

Tussendoor en na het spelen wordt feedback gegeven, wordt gewezen op signalen bij het kind en op de ontwikkeling van het kind. Vervolgens wordt de tweede activiteit uitgelegd en/of deels voorgedaan. Tot slot vindt er een globale terugblik over het huisbezoek plaats en wordt nagegaan of de ouder nog vragen heeft.

Ouders mogen de instructiebladen houden, zodat ze de activiteiten kunnen doen als de contactmedewerkster weg is.

Van de ouders wordt verwacht dat ze de twee activiteiten thuis doen. Bij het terugkijken in het volgende contactmoment wordt daar ook naar gevraagd. Het uiteindelijk streven is dat ouders vijf keer per week een kwartier per dag gericht met hun kind spelen en minimaal vier keer per week voorlezen (en/of vertellen). Dit wordt met de ouders besproken.

De groepsbijeenkomsten

Huisbezoeken worden afgewisseld met tweewekelijkse groepsbijeenkomsten. De groepsbijeenkomsten worden meestal door de coördinator geleid. Ervaren contactmedewerksters met minimaal mbo-opleiding kunnen (een deel van) de groepsbijeenkomst zelfstandig uitvoeren.

Doelen van de groepsbijeenkomsten zijn:

- vergroten van kennis en vaardigheden van de ouders gericht op het bevorderen van de interactie met hun kind (de vuistregels);
- de ouders ondersteunen bij de uitvoering van het programma;
- de ouders ondersteunen bij de opvoeding van hun kinderen;

- de ouders informatie bieden aan de hand van thema's over onder andere ontwikkeling en opvoeding;
- de ouders vertrouwd maken met wijkvoorzieningen zoals het kindcentrum (voorschoolse educatie), buurthuis, bibliotheek, speel-o-theek en Centrum voor Jeugd en Gezin.

Aan de groepsbijeenkomsten nemen maximaal 15 ouders deel. Er wordt dieper ingegaan op de achtergrond en het belang van de activiteiten voor de ontwikkeling van kinderen, op de vuistregels en er worden thema's die te maken hebben met de ontwikkeling en opvoeding van jonge kinderen besproken.

Voor de invulling van de groepsbijeenkomsten kan de coördinator gebruik maken van:

- Oudercursus 'Ouders Interactief', bestaande uit vijf bijeenkomsten waarin de vuistregels en ontwikkelingsgebieden centraal staan met behulp van illustraties en filmpjes.
- Cursus Plezier met voorlezen. Te vinden op Spelend Leren Thuis Online.
- Op Spelend Leren Thuis Online zijn ook te vinden: beeldverhalen en filmpjes over de vuistregels, over alle ontwikkelingsgebieden en over allerlei andere onderwerpen die relevant zijn voor opgroeien en opvoeden van kinderen tussen 2 en 4 jaar.

Toeleiden naar voorschoolse educatie

Ouders krijgen in het eerste jaar van Opstapje in de groepsbijeenkomsten en tijdens het huisbezoek informatie over het belang van voorschoolse educatie. In de nieuwe versie van de instructiebladen (weekboekjes voor 2-3 jaar) is informatie over het belang van peuteropvang opgenomen.

Ouders maken kennis met de pedagogisch medewerkers en gaan vaak ook kijken in een voorziening voor voorschoolse educatie. Met het kindcentrum worden afspraken gemaakt over het inschrijven en het wederzijds informeren.

Materialen

- Werkbladen met spelactiviteiten voor de ouders. Jaar 1 versie 2016, jaar 3 versie 2017. Beschikbaar in twee talen (Nederlands, Turks). De werkbladen worden momenteel vernieuwd;
- Voorleesboeken: naast Nederlands zijn alle prentenboeken ook in het Turks beschikbaar. De meeste tevens in het Arabisch, Papiaments, sommige in het Duits en recente prentenboeken zijn ook in het Engels te verkrijgen;
- Vertelplaten (alle prentenboeken zijn ook beschikbaar als set vertelplaten voor in een vertelkastje);
- Geanimeerde boeken: de BereslimmeBoeken (jaar 1 en jaar 2);
- Digitaal spel Samenslim (jaar 2);
- Digitale praatplaten Jeffy's avonturen (jaar 2);
- Spelmateriaal (spelbord en knutselmateriaal);
- Handleiding coördinatoren (Bereslim, 2022). In 2024 is een herziene versie beschikbaar vanwege de vernieuwde werkbladen;
- Handleiding contactmedewerksters (Bereslim, 2022). In 2024/2025 is een herziene versie beschikbaar vanwege de vernieuwde werkbladen (weekboekjes);
- Handleiding training contactmedewerksters Opstapje (Bereslim, 2023);
- Voor in de groepsbijeenkomsten: Ouders Interactief en Plezier met voorlezen.
- A4 en A3 van de vuistregels;
- Folders in twee talen (Nederlands en Turks) voor de werving van gezinnen;
- Pr-folders;
- Diploma voor kind en ouder.

Door middel van de digitale omgeving 'Spelend Leren Thuis Online' kunnen de begeleiders de digitale activiteiten en liedjes/versjes voor de gezinnen klaarzetten zodat ouders deze activiteiten thuis kunnen doen met hun kind. Ook is er op Spelend Leren Thuis Online informatie over de overdracht van Opstapje te vinden en zijn er filmpjes en afbeeldingen over de ouder-kindinteractie (over de vuistregels) en de ontwikkeling van kinderen. Deze worden gebruikt in de groepsbijeenkomsten en soms ook in de huisbezoeken. Ook dit materiaal kan voor thuis klaar worden gezet zodat ouders er nog een keer naar kunnen kijken en kunnen delen met een eventuele partner.

Locatie en type organisatie

x Basisvoorziening voor alle kinderen en jongeren

0 Voorziening voor lichte hulp en ondersteuning

0 Gespecialiseerde hulp

Opstapje wordt thuis en in een voorziening in de wijk (buurthuis, kindercentrum/voorschool) uitgevoerd.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

Coördinatoren (minimaal hbo, pedagogische richting) ontvangen een introductietraining (op maat) waarin ze vertrouwd worden gemaakt met de methodiek en met de materialen van het programma. Het accent van deze training ligt bij het bevorderen van de kwaliteit van ouder-kindinteractie door middel van Opstapje. Daarnaast is er een handleiding, is achtergrondmateriaal te vinden op Spelend Leren Thuis Online (bij Instructie) en kunnen coördinatoren bij ons met vragen terecht.

Voor contactmedewerksters (minimaal mbo-niveau) wordt de introductietraining verzorgd door de coördinator. Op verzoek kan Bereslim hierbij een onderdeel verzorgen. De contactmedewerksters krijgen regelmatig training en begeleiding van de coördinator. De frequentie en de inhoud van de deskundigheidsbevordering door de coördinator hangt samen met het niveau van de betreffende medewerker. In de praktijk varieert het niveau van de contactmedewerksters van mbo-2 tot en met hbo. Er is een checklijst om de kennis en vaardigheden van de contactmedewerkster in te schatten en een Handleiding training contactmedewerksters Opstapje met inhoud en werkvormen om de benodigde kennis en vaardigheden bij te brengen.

Kwaliteitsbewaking

De randvoorwaarden voor Opstapje zijn te vinden in een 'Notitie implementatie Opstapje' en op de website.

Voor de kwaliteitsbewaking zijn de basiskenmerken (aspecten die minimaal aanwezig moeten zijn bij de uitvoering van onder meer huisbezoeken en groepsbijeenkomsten) van Opstapje beschreven (in de handleiding voor coördinatoren) en er zijn formulieren opgenomen om de voortgang te volgen en te evalueren met ouders.

Opstapje dient te worden uitgevoerd zoals aangegeven in de handleidingen. Om de kwaliteit te bewaken gebruiken de coördinatoren onder meer het kwaliteitssysteem in hun handleiding.

De coördinator is ook verantwoordelijk voor de training en begeleiding van de contactmedewerksters en bepaalt de frequentie en de inhoud van de deskundigheidsbevordering. De mate van deskundigheid van contactmedewerksters varieert sterk in de praktijk. De vroeger buurtmoeders met weinig opleiding heeft overal plaatsgemaakt voor medewerksters met mbo-3+ of zelfs een hbo-niveau en een groot aantal contactmedewerksters heeft jarenlange ervaring. Daarom werkt Bereslim met een

checklijst kennis en vaardigheden contactmedewerksters. De coördinatoren gebruiken deze checklijst om vast te stellen welke deskundigheidsbevordering de contactmedewerksters nodig hebben.

De landelijke trainingen van Bereslim voor beginnende coördinatoren van Opstapje, en eventueel op aanvraag voor contactmedewerksters, richten zich primair op de kern van Opstapje: het leren bevorderen van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie (achtergrond, inhoud, uitleggen, modeling en feedback geven aan ouders).

Verder organiseert Bereslim twee keer per jaar een bijeenkomst voor de coördinatoren waarin wordt gesproken over de voortgang van de lokale praktijk van Opstapje. Bereslim geeft op de bijeenkomsten informatie door over ontwikkelingen rond Opstapje en houdt de vinger aan de pols wat betreft de kwaliteit. Waar nodig wordt de coördinator ondersteund in haar contacten met de gemeente (financier) om te zorgen voor goede randvoorwaarden zoals voldoende budget om huisbezoeken mogelijk te maken. Ook is er waar nodig contact met een lokaal project om de kwaliteit te versterken.

Randvoorwaarden

Er dient een instelling te zijn die verantwoordelijk is voor de uitvoering van Opstapje. Deze instelling treedt op als werkgever voor de coördinator en de contactmedewerksters en zorgt tevens voor de randvoorwaarden. Verder draagt de instelling zorg voor de start van het programma en ondersteunt zij de coördinator en contactmedewerksters bij de uitvoering van hun taken.

Randvoorwaarden:

- Het programma moet worden ondergebracht bij een uitvoerende instelling.
- In dienst nemen van personeel: coördinator en de contactmedewerkster(s). De medewerkers krijgen scholing, werkbegeleiding en ondersteuning.
- Ruimte en faciliteiten (ook digitaal) voor de uitvoering van Opstapje waaronder de training van de contactmedewerksters en de groepsbijeenkomsten.
- Afspraken met relevante andere instellingen worden gemaakt. Bijvoorbeeld met het consultatiebureau over de werving van gezinnen en het toeleiden van kinderen naar voorschoolse educatie. Met de basiseducatie/volwasseneneducatie over het toeleiden van ouders naar (educatieve) activiteiten en met de jeugdhulpverlening/het wijkteam over het doorverwijzen bij (gezins-)problemen.

Implementatie

Indien een locatie/gemeente belangstelling heeft, krijgt deze schriftelijke informatie over de inhoud en de randvoorwaarden. Er is daarnaast telefonisch overleg de specifieke lokale situatie.

Indien besloten is tot deelname vult de organisatie het digitale formulier 'Bevestiging deelname' in. Er worden afspraken gemaakt over het trainings- en begeleidingstraject en het bestellen van de materialen.

Ook wordt voor de begeleiders een account voor Spelend Leren Thuis Online gemaakt. Vervolgens vindt de training van de coördinator plaats.

De coördinator en contactmedewerksters ontvangen ieder kwartaal een nieuwsbrief en er zijn landelijke bijeenkomsten voor de coördinatoren van de Stapprogramma's. Op verzoek traint Bereslim nieuwe contactmedewerksters en/of zorgt voor een opfrustraining. Ook kunnen coördinatoren bij Bereslim terecht voor ondersteuning en/of Bereslim neemt zelf contact op met een lokaal project.

Begin 2024 wordt bekeken wat de mogelijkheden zijn van de digitale omgeving 'Spelend Leren Thuis Online' voor wat betreft de kwaliteit van uitvoering in de praktijk. In 2025 of 2026 wordt weer een praktijkonderzoek gedaan.

Kosten

Opstapje kost ongeveer € 1.900 per jaar. Daarvan:

- Kosten personeel: ongeveer € 1.740 per gezin per jaar. Over twee jaar: € 3.480.

Toelichting:

Kosten contactmedewerkster: per groep van 15 gezinnen op jaarbasis is ongeveer 18 uur effectief per week nodig: $18 \times € 45 \times 30 = € 24.300 / 15 = € 1.620$ per gezin.

Kosten coördinator: ongeveer 1 uur per groep per week: $30 \text{ uur} \times € 60 = € 1.800 / 15 = € 120$ per gezin.

De uurtarieven zijn gebaseerd op wat we in de praktijk horen, maar dat kan dus verschillen per instelling en hangt ook samen met de inschaling van het personeel.

Bij Opstapje groepsgewijs kunnen meer gezinnen worden bereikt en dan zijn de kosten per gezin lager.

- De kosten van de materialen voor twee jaar per gezin van Opstapje zijn afgerond € 300,- (prijsspeil september 2023). Dit wordt goedkoper als het speelgoed en/of de voorleesboeken op leenbasis beschikbaar wordt gesteld.

Zie verder de notitie Implementatie Opstapje.

2. Onderbouwing

Probleem

De schoolprestaties van kinderen uit lage sociaaleconomische milieus, waaronder veel kinderen met een migratieachtergrond, liggen onder het landelijk gemiddelde. De voor- en vroegschoolse periode is van groot belang voor zowel de cognitieve als de sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen (Veen & Veen, 2019; Leseman & Veen, 2022). Kinderen met laagopgeleide ouders hebben al op jonge leeftijd een achterstand in hun ontwikkeling vanwege een weinig stimulerend gezinsklimaat. Laagopgeleide ouders stimuleren hun kinderen vaak te weinig in hun ontwikkeling. Ze doen (gemiddeld genomen) minder en minder vaak activiteiten die de ontwikkeling van hun kind bevorderen (spelen, voorlezen, rijmen etc.) en ook de kwaliteit van de ouder-kindinteractie schiet vaak te kort voor een goede ontwikkeling van het kind. Verschillen in de ontwikkeling van kinderen naar sociale achtergrond (opleiding ouders en herkomst) zijn in Nederland aangetoond bij kinderen vanaf ongeveer 2,5 jaar (Leseman & Veen 2016; Veen & Veen 2019; Leseman & Veen 2022). Kinderen met lager opgeleide ouders en/of ouders met een migratieachtergrond hebben dan al een achterstand in hun ontwikkeling. Ook aan het begin van groep 1 is sprake van een aanzienlijke achterstand. Daar komt voor veel migrantenkinderen bij dat ze het Nederlands niet goed beheersen bij aanvang van groep 1. Er is dan sprake van een weinig voorspoedige start in het basisonderwijs.

Spreiding

Opstapje richt zich op het vergroten van de onderwijskansen van kinderen die risico lopen op onderwijsachterstand. Van een onderwijsachterstand is sprake als kinderen door een ongunstige economische, sociale of culturele omgeving (met name de thuissituatie) op school slechter presteren dan zij, gezien hun potentieel, bij een gunstiger situatie zouden kunnen doen. Bij de nieuwe indicator voor het budget voor het bestrijden van onderwijsachterstand is de doelgroep vastgesteld op 15% van alle leerlingen (Posthumus e.a., 2019).

Gevolgen

Brits cohortonderzoek (Feinstein, 2003 in Leseman & Veen 2022) laat zien dat er al op leeftijd van 22 maanden, en Duits onderzoek (Passaretta & Skopek 2021 in Leseman & Veen, 2022) zelfs al bij 7 maanden, verschillen bestaan in taal- en cognitieve functies naar sociaaleconomische status of migratieachtergrond. Door een weinig stimulerende gezinsomgeving en/of gebrek aan materiële hulpbronnen worden deze verschillen in de loop van de eerste levensjaren alleen maar groter. Extra stimulering van deze kinderen is tevens van groot belang omdat een opgelopen onderwijsachterstand moeilijk in te lopen is (Leseman en Veen, 2022). Vooral kinderen met laagopgeleide ouders en anderstalige kinderen met een niet-westerse achtergrond staan aan het einde van de basisschool nog steeds op grote achterstand (Van Huizen 2018 in Leseman & Veen 2022).

Passaretta (2021 in Leseman & Veen 2022) berekende voor Duitsland, Nederland, Verenigd Koninkrijk dat 60 tot 80% van de schoolprestatiekloof aan het einde van de basisschool al vastligt in de voorschoolse periode.

Onderwijsachterstanden hebben ingrijpende gevolgen voor de betrokken kinderen en voor de maatschappij. Ze leiden tot slechtere school- en loopbaanperspectieven, maken het moeilijker om mee te komen in de maatschappij, vergroten de kans op armoede (Leseman & van der Leij 2004; Kloprogge & De Wit, 2015; IBO, 2017) en er is een relatie

met minder goede mentale en lichamelijke gezondheid en met gedragsproblemen en criminaliteit (Leseman & Veen, 2022).

Oorzaken

Factoren onderwijsachterstand

Kindfactoren

Bij kindfactoren in relatie tot onderwijskansen gaat het om de potentie van het kind. Dit wordt echter beïnvloed door de omgevingskenmerken van het kind. Problemen kunnen al prenataal bestaan wanneer kinderen bijvoorbeeld blootgesteld worden aan voedseltekort, luchtverontreiniging, stress, infectieziekten. Dit komt vaker voor in lagere sociale milieus (Almond e.a. in Zumbuehl & Dilling, 2020). Kindfactoren zijn verder te vroege geboorte, lichamelijke of verstandelijke handicaps, langdurige ziekte, een moeilijk temperament en autistiform gedrag (Van Rooijen & Zoon, 2012).

Leefomstandigheden

Vooraf een combinatie van risicofactoren (Ince e.a., 2018) bij ouders (zoals lage opleiding, alleenstaand ouderschap, armoede, langdurig ziek zijn, psychische klachten, huwelijksproblemen), bij het kind (bijvoorbeeld moeilijk temperament) en in de omgeving (slechte woonsituatie, onveiligheid in de buurt) vormt een bedreiging voor de ontwikkeling van kinderen. Hiertegenover staan beschermende factoren bij de ouders (goede relatie, veerkracht), bij het kind (zoals makkelijk temperament) en in de omgeving zoals sociale netwerken en goede basisvoorzieningen (Ince e.a., 2018). Met name armoede speelt een rol bij onderwijskansen. Kinderen uit gezinnen met laagopgeleide ouders en/of een 'niet-westerse migratieachtergrond' lopen meer kans om te leven in gezinnen met (langdurige) armoede dan kinderen met een Nederlandse of westerse migratieachtergrond. Dit versterkt de kans op onderwijsachterstand (Peruzzi 2015 in Hoff, 2017). Als armoede in het gezin langdurig is en samengaat met meer risicofactoren en minder beschermende factoren is de kans op ontwikkelingsproblemen van kinderen groot (Ince e.a., 2018).

Schoolfactoren

Voorschoolse educatie (beschermende factor)

Voor de ontwikkeling van kinderen met laagopgeleide ouders is deelname aan voorschoolse educatie van groot belang. Daarom leidt Opstapje de kinderen er ook naar toe.

Tussen twee en vier jaar (het begin van de basisschool) neemt het verschil in woordenschat en taalvaardigheid kinderen die deelnemen aan voorschoolse educatie af (Leseman en Veen 2016). Van Huizen (2018 in Veen e.a., 2021) berekende dat er door voorschoolse educatie (tussen drie en vier jaar) voor taal een sterke reductie van verschillen naar sociaaleconomische achtergrond of migratieachtergrond plaatsvindt. Dit gold echter vooral voor kinderen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond, niet voor (autochtone) kinderen met een lage sociaaleconomische status. Ook blijft er begin groep 1 nog een flink verschil in de woordenschat en taalvaardigheid tussen kinderen die wel en niet onder de doelgroep van het onderwijsachterstandenbeleid vallen. Op het gebied van rekenen-wiskunde is de achterstand wat minder, maar toch nog vrij veel (Driessen e.a. 2013, Leseman e.a. 2022). Hoeveel de achterstand is voor kinderen die niet naar de voorschoolse educatie zijn gegaan is niet bekend.

Voor- en vroegschoolse educatie vergroot dus de onderwijskansen van kinderen (Leseman & Veen 2016, Leseman & Veen, 2022), maar niet in voldoende mate. Met name wat betreft taalvaardigheid (woordenschat) is de achterstand aan het begin van

groep 3 nog steeds substantieel en zelfs einde groep 8 nog aanwezig (Leseman en Veen, 2022). Voor- en vroegschoolse educatie dient te worden versterkt (Leseman en Veen 2022, Onderwijsraad 2023). De Onderwijsraad geeft aan dat een combinatie van voor- en vroegschoolse educatie met gezinsgerichte stimulering het meest effectief is voor de ontwikkeling van kinderen (Onderwijsraad, 2023).

Gezinsfactoren

Er is een aantal gezinskenmerken (IBO, 2017) die het risico op onderwijsachterstand vergroten. Het gaat dan met name om:

- Sociaal economische status van het gezin (laag opleidingsniveau, laag inkomen en lage beroepsstatus);
- Verblijfsduur in Nederland en thuistaal;
- Opvoedstijlen en ouder-kindinteractie.

Uit analyse van factoren die onderwijsachterstand veroorzaken door het CBS (Posthumus e.a., 2019) wordt wederom bevestigd dat vooral lage opleiding van ouders samenhangt met minder goede schoolprestaties.

De opleiding van ouders hangt samen met de mate waarin sprake is van een stimulerend gezinsklimaat.

Kinderen waarvan beide ouders alleen basisonderwijs hebben gevolgd, presteren in hun onderwijsloopbaan in vergelijking met het landelijk gemiddelde doorgaans het slechtst (Van Rooijen & Zoon, 2012). Bij laagopgeleide ouders is er vaak sprake van een zowel kwantitatief als kwalitatief minder

sensitieve en responsieve interactie tussen opvoeders en kind. Hoger opgeleide ouders ondersteunen doorgaans alledaagse handelingen met taal, ze lezen meer voor en spelen vaker mee. Dat bevordert

de taalvaardigheid en denkontwikkeling (Posthumus e.a., 2019; Steensel e.a., 2019; Teepe, 2018).

In veel onderzoek wordt het begrip 'home learning environment' gebruikt. In de loop der tijden is dit begrip op verschillende manieren ingevuld. Waar het aanvankelijk met name ging over de aard van de activiteiten (wat ouders doen) is dit begrip de laatste jaren verbreed door ook de leermogelijkheden voor kinderen in en rond huis en tevens de kwaliteit van interactie tussen ouders en kinderen op te nemen (Toth e.a. 2020). De kwaliteit van de 'home learning environment' (brede definitie) hangt sterk samen met het schoolsucces van kinderen (Toth e.a. 2020). Opstapje sluit bij al deze elementen aan. Het gaat bij Opstapje ten eerste om wat ouders doen met hun kind en om de ervaringen die een kind in en rond huis op kan doen (stimulerend gezinsklimaat). Daarmee samenhangend bevordert Opstapje de kwantiteit en kwaliteit van de ouder-kindinteractie (hoe vaak en hoe ouders omgaan met hun kind). Hieronder wordt uitgebreider ingegaan op deze factoren.

Stimulerend gezinsklimaat en kwantiteit ouder-kindinteractie

Minder activiteiten gericht op ontwikkeling

Laagopgeleide ouders doen ten eerste, gemiddeld genomen, minder activiteiten die de taal- en denkontwikkeling van hun kinderen stimuleren zoals voorlezen, rijmen, doen-alsof spel, schriftactiviteiten en activiteiten die te maken hebben met ontluikende rekenvaardigheden. De mate waarin dit soort activiteiten wordt gedaan, hangt samen met diverse aspecten van de ontwikkeling van kinderen (Sylva e.a., 2004; Siraj-Blatchford e.a., 2007, Scheele e.a. 2010, Steensel e.a., 2019). Verder zijn in gezinnen met lager opgeleide ouders c.q. lagere sociaaleconomische status, meestal minder materialen te vinden die te maken hebben met taal en geletterdheid zoals boeken,

puzzels (Hoff, 2006) en worden minder activiteiten gedaan met geschreven taal (Steensel e.a., 2019; Teepe, 2018).

Minder mondelinge taal

Er wordt ten tweede ook minder taal gebruikt in gezinnen met een lagere sociaaleconomische status (SES). Amerikaans onderzoek (Hart & Riley, 2003) laat bijvoorbeeld zien dat kinderen van gezinnen met lage SES zo'n 600 woorden per uur, die van gezinnen met een hogere SES meer dan 2000 woorden per uur hoorden. Dit gaf een verschil in de eerste 4 levensjaren van het kind van 30 miljoen woorden, evenals grote verschillen in de kwaliteit en rijkdom van het taalgebruik. Nederlands onderzoek toont soortgelijke bevindingen. Leseman en van Tuijl (in: Leseman & van der Leij, 2004) inventariseerden hoe vaak 3-jarige peuters uit gezinnen met migratieachtergrond (Surinaamse en Turkse afkomst) thuis met verschillende typen mondeling en schriftelijk taalgebruik werden geconfronteerd. De onderzoekers vonden dat middenklasse kinderen uit van oorsprong Nederlandse gezinnen tegen een leeftijd van 3 jaar meer dan twee keer zo veel taal hadden gehoord als kinderen met een migratieachtergrond uit een lagere sociale klasse. Kinderen met een geringe woordenschat maken een minder goede start in het basisonderwijs en lopen groter risico op een minder voorspoedige schoolloopbaan (Teepe, 2018).

Minder kennismaken geschreven taal

Kinderen doen voor ze naar school gaan ook kennis en inzichten op over geschreven taal. Veel jonge kinderen leren over geschreven taal doordat ze thuis de gelegenheid krijgen om met schriftelijk materiaal aan de slag te gaan, ze zien ouders en andere gezinsleden lezen en schrijven, en worden betrokken bij gezamenlijke geletterde activiteiten zoals voorlezen en het maken van een boodschappenlijstje of schrijven van kaartjes. Deze 'ontluikende geletterdheid' helpt hen om een vlotte start te maken in het lees- en schrijfonderwijs en draagt bij aan een goed verloop ervan. Kinderen die minder gelegenheid hebben om dergelijke vaardigheden te ontwikkelen, beginnen met een achterstand, hebben een minder goede lees- en schrijfontwikkeling en dat beïnvloedt hun schoolsucces en maatschappelijke kansen (Teepe, 2018; Steensel e.a., 2019). Ook hierbij speelt de achtergrond van ouders een rol. Ouders in gezinnen met een lagere sociaaleconomische status (SES) en/of uit etnische-culturele minderheidsgroepen doen minder vaak gezamenlijke geletterde activiteiten met hun kinderen dan ouders met een hogere SES. Dit vormt een belangrijke verklaring voor de achterstand in ontluikende geletterdheid bij deze groepen (Teepe, 2018; Steensel e.a., 2019).

Voorlezen

Voorlezen heeft positieve effecten op de cognitieve ontwikkeling, taalontwikkeling en op de sociaal-emotionele ontwikkeling (Broekhof & Nijkerk, 2021). Belangrijk is dat kinderen al op vroege leeftijd worden voorgelezen, dat ze frequent en geruime tijd worden voorgelezen en verder speelt de kwaliteit van voorlezen een belangrijke rol. Kinderen kunnen het beste iedere dag zo'n twintig minuten worden voorgelezen. Dat gebeurt niet altijd. De sociaaleconomische status van gezinnen speelt hierin een rol. Laagopgeleide en/of laaggeletterden ouders lezen niet alleen minder vaak voor, maar ook is de kwaliteit van voorlezen gemiddeld minder goed dan in gezinnen met hoger opgeleide ouders (Stichting Lezen, 2017). Een groot deel van de ouders van kinderen uit de doelgroep van voor- en vroegschoolse educatie is waarschijnlijk minder goed in staat om (interactief) voor te lezen. Hun kinderen leren daardoor minder van voorlezen (Broekhof & Nijkerk, 2021). Met name laaggeletterde ouders kunnen zich minder zeker voelen over hun

(voor)leescapaciteiten of zich zelfs schamen (Parikh e.a.1996 in Stichting Lezen, 2017). Daarnaast leggen deze kinderen waarschijnlijk minder goed verbanden en kunnen minder goed open vragen beantwoorden omdat ze de daarvoor benodigde denk- en taalvaardigheden nog onvoldoende ontwikkeld hebben. Ze hebben extra ondersteuning nodig om het verhaal te begrijpen en te komen tot een gesprek erover. Opstapje stimuleert dat ouders frequent gaan voorlezen of het boek vertellen als het boek niet beschikbaar is in de sterkste taal van de ouders. Verder wordt gestimuleerd dat ouders boeken in huis halen. Onder meer door naar de bibliotheek te gaan. Daar zijn vaak prentenboeken in diverse talen te vinden. De kwaliteit van voorlezen wordt bevorderd met behulp van de vuistregels, voordoen/samendoen en er is een cursus 'Plezier met voorlezen' voor in de groepsbijeenkomsten.

Ouders minder zelfvertrouwen en kennis

Teepe (2018) wijst op het belang van zelfvertrouwen (self-efficacy) bij lager opgeleide ouders. Deze ouders hebben minder vertrouwen in hun vaardigheden om de ontwikkeling van hun kinderen te stimuleren, waardoor ze in mindere mate activiteiten doen die goed zijn voor de ontwikkeling van kinderen (Walker e.a. 2005 in Teepe, 2018).

Kwaliteit van de ouder-kindinteractie

De ontwikkeling van kinderen wordt beïnvloed door de kwaliteit van de ouder-kind interactie tijdens leeractiviteiten en in de dagelijkse omgang met het kind. Laagopgeleide ouders zijn gemiddeld minder sensitief wat betreft de signalen en behoeften van hun kinderen (Mistry e.a. 2008, Landry, 2008). Kinderen verwerven daardoor in mindere mate de vereiste houding, kennis en vaardigheden voor een goede start in het onderwijs. Verschillende onderzoeken hebben immers laten zien dat een hoge mate van sensitiviteit van ouders in de dagelijkse interactie met kinderen samenhangt met een betere cognitieve ontwikkeling (Bartels e.a., 2002). Ouderlijke sensitiviteit heeft onder meer tot gevolg dat kinderen zelfregulatie ontwikkelen, meer zelfvertrouwen (self-efficacy) krijgen, zich vrij voelen om de wereld te ontdekken en nieuwe dingen te proberen, waardoor ze vaardigheden leren (Mesman, 2010).

Kwaliteit taalgebruik

Er zijn verschillen wat betreft de kwaliteit van het taalgebruik. Ouders met een hogere opleiding praten niet alleen meer met hun kinderen maar hebben ook een meer divers en complex taalgebruik. Lager opgeleide ouders hebben gemiddeld een geringere woordenschat en minder taalvaardigheden dan hoger opgeleide ouders. Ze hebben kortere zinnen, gebruiken minder begrippen, gebruiken vooral concrete taal in het hier-en-nu en in mindere mate gedecontextualiseerde taal (Hof 2006 in De La Rie 2019; Teepe, 2018) en juist het laatste soort taalgebruik is essentieel voor de ontwikkeling van kinderen. Voor de (taal-)ontwikkeling van kinderen is het van belang dat ouder en kind veel gesprekjes met elkaar hebben met een 'rijk' taalniveau. Opstapje werkt daaraan met behulp van de vuistregel 'Praat met je kind'.

Spel

Laagopgeleide ouders grijpen bij spel relatief vaak in zonder uitleg te geven en bieden het kind minder vaak relevante aanwijzingen dan hoger opgeleide ouders. Een spel voeren ze bijvoorbeeld in de eerste plaats resultaatgericht uit. Leren door imitatie staat bij hen voorop; ze zetten het kind niet zo snel aan tot zelfstandig denken of zelf ontdekken. Het presteren bij kennisverwerving voorop (productgericht) en is er vooral sprake van eenrichtingsverkeer (Leseman, in Vedder & Bekkers, 1993).

Een meer interactieve houding die initiatieven van het kind honoreert, bevordert de ontwikkeling van het kind. Daarnaast lokt ondersteunend gedrag een actieve inbreng van het kind uit, door erkenning van zijn intenties, belevingswereld en mogelijkheden.

Verschillen tussen ouders: mate van stimulering essentieel

Opgemerkt dient te worden dat er tussen gezinnen met hetzelfde inkomen en zelfde opleiding verschillen zijn in de mate waarin ouders hun kinderen stimuleren en ondersteunen. Diverse studie tonen weliswaar een sterk verband met de opleiding van ouders maar suggereren ook wat ouders doen met hun kind en hoe ze omgaan met hun kind belangrijker is dan hun achtergrond (Sylva e.a. 2010, Lear e.a. 2020). Stallen (2019) geeft aan dat de ontwikkeling van de hersenen (hippocampus) in de eerste jaren van het leven van het kind sterk wordt beïnvloed door de hoeveelheid aandacht (stimulering) die ouders aan hun kinderen geven. Als laagopgeleide ouders (of ouders met weinig materiële mogelijkheden) veel aandacht aan hun kinderen geven, dan is de hippocampus van deze kinderen net zo groot als de hippocampus van kinderen die opgroeien in rijkere gezinnen (Stallen, 2019). Deze resultaten onderstrepen het belang van stimulering en kwaliteit van interactie voor een gunstige ontwikkeling van kinderen.

Aan te pakken factoren

Kinderen van laagopgeleide ouders hebben al jong een achterstand in hun ontwikkeling. Ze starten bij aanvang van het onderwijs (groep 1) met een achterstand in hun ontwikkeling. Dit heeft negatieve gevolgen voor hun hele schoolloopbaan (Kloprogge & De Wit 2015; Posthumus, 2019; Leseman & Veen, 2022).

De ontwikkeling (van kinderen in de voorschoolse periode is, zoals hiervoor wordt aangegeven, sterk afhankelijk van het aanbod van informele leerervaringen in het gezin. Bij Opstapje staan de aspecten in de gezinssituatie die daarbij essentieel zijn centraal. Het gaat dan zowel om het aanbod (aard en hoeveelheid) aan activiteiten in het gezin (stimulerende omgeving) als om de kwantiteit en kwaliteit van de interactie tussen ouder en het kind (Mesman, 2010; van Steensel e.a., 2019; Teepe, 2018).

De samenhangende programmadoelen zijn:

- Het bevorderen van de ontwikkeling van het kind om een goede start in groep 1 mogelijk te maken. Het gaat hierbij met name om:
 - Mondelinge taalvaardigheid (woordenschat), ontluikende geletterdheid (leesplezier en verhaalbegrip).
 - Getalbegrip.
 - Actieve leerhouding.
- Het bevorderen van een stimulerend gezinsklimaat.
- Het bevorderen van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie.
- Toeleiding van kinderen met risico op onderwijsachterstand naar de peuteropvang (voorschoolse educatie).

Verantwoording

Opstapje is een twee jaar durend gezinsgericht programma dat zich richt op het vergroten van de onderwijskansen van kinderen met laagopgeleide ouders. Dit gebeurt door het bieden van activiteiten gericht op de ontwikkeling van het kind, door het opbouwen van een (meer) stimulerend gezinsklimaat en door bevordering van de kwaliteit van interactie tussen ouder en kind. Ouders leren een meer optimale interactie met hun kind te bewerkstelligen, gaan hun kind vaker stimuleren en kinderen maken een betere start in groep 1.

Bevorderen van de ouder-kindinteractie

Opstapje is gebaseerd op inzichten over de relatie tussen de kwaliteit en de inhoud van gezinsopvoeding en schoolsucces van kinderen. Het fundament is een eclecticisch theoretisch kader. Diverse denkbeelden zijn in ogenschouw genomen. Bij de ontwikkeling van Opstapje is men er onder meer van uitgegaan dat kinderen van nature geneigd zijn om kennis en vaardigheden te verwerven (Piaget) en dat zij dit op een actieve manier doen. Maar ook dat hun sociale omgeving een belangrijke rol vervult in de stimulering van deze spontane ontwikkelingsprocessen en vooral van hogere vaardigheden (Vygotsky, 1962).

De hechtingstheorie, alsmede het sociaal-constructivisme (na Vygotsky), vormen de basis voor de centrale rol die de ouder-kindinteractie binnen Opstapje vervult. Een voorwaarde om de ontwikkeling van het kind te stimuleren is het verrijken van de ouder-kindinteractie. Kernelement is een sensitieve responsieve houding. Dit wordt gedefinieerd als het vermogen van de ouder om op een directe, consistente en adequate manier te reageren op de signalen en/of behoefte van het kind. Hierbij gaat het volgens Landry (2008) zowel om sociaal-emotioneel aansluiten (ondersteunen) als cognitief aansluiten (stimuleren) bij het kind.

Een meer sensitieve responsieve interactie bevordert de taal- en denkontwikkeling (Bartels, Rietveld, Van Baal & Boomsma, 2002; Landry, 2008) en sociaal-emotionele ontwikkeling (Landry 2008; Mesman, 2010), waaronder het ontstaan van een actieve leerhouding bij het kind. Een actieve leerhouding is naast een goede taal- en denkontwikkeling van substantieel belang voor schoolsucces (Groenstege & Legters 1995; Mesman 2010, Teepe 2018).

Opstapje verrijkt de ouder-kindinteractie voor wat betreft de:

1. Kwantiteit. Opstapje biedt gedurende twee jaar activiteiten aan om tweemaal per week te doen. Dit stimuleert de ontwikkeling van het kind. Bij de beschrijving van de activiteiten en tijdens de huisbezoeken worden aan de ouders tips gegeven om bij vergelijkbare activiteiten en in dagelijkse situaties het geleerde toe te passen (transfer). De ouders worden gestimuleerd om vaker te spelen met hun kind en dagelijks voor te lezen en/of boeken te vertellen.

2. Inhoud. ¹De beschrijving en uitleg van de activiteiten biedt de ouders houvast om met kinderen samen bezig te zijn. De ouders brengen door het doen van de activiteiten met het kind, in interactie met hun kind, taal en kennis over die de ontwikkeling van het kind bevordert.

3. Kwaliteit. Aansluitend bij Van Lieshout (Groenstege & Legters, 1995) worden binnen de kwaliteit van interactie drie componenten onderscheiden, te weten:

- a. Een affectief-relationale component: Dit heeft betrekking op de ondersteuning van de ouder naar het kind toe. De ouder creëert een veilige sfeer door het kind te laten merken dat hij vertrouwen heeft in zijn kunnen, door het kind te prijzen bij successen, aan te moedigen als het tegen zit en in te gaan op getoonde emoties.
- b. Een gedragsregulerende component: Hierbij toont de ouder respect voor de autonomie van het kind door zijn initiatieven te herkennen en te erkennen, maar ook geeft hij effectief leiding door te structureren en grenzen te stellen.

¹ In dit theoretisch model wordt inhoud van interactie apart genoemd. In de beschrijving van Opstapje hoort dit bij de kwaliteit van interactie zoals in meer recente wetenschappelijke publicaties ook gebruikelijk is.

c. Een informatieve component: De informatieve component houdt in dat de ouder zodanig uitleg geeft aan het kind dat de informatie overkomt. Ook geeft de ouder regelmatig informatie over dingen die zich in de omgeving van het kind afspelen.

In Opstapje zijn deze drie componenten onderscheiden in vijf gedragsdimensies.

1. Ondersteunende presentie;
2. Respect voor autonomie;
3. Structureren;
4. Grenzen stellen;
5. Kwaliteit van de instructie.

Ouders leren om meer taal te gebruiken (kwantiteit), en daarbij om de interactie met hun kind te verrijken door kennis en taal toe te voegen aan de interactie. De kwaliteit van de interactie wordt bevorderd aan de hand van vuistregels:

Kijk en luister naar je kind bestaat uit de volgende gedragingen:

- Neem de tijd om goed te kijken en te luisteren
- Zorg dat je elkaar goed kunt zien en horen
- Kijk naar de gezichtsuitdrukking, lichaamshouding en gebaren van je kind
- Kijk goed naar wat je kind doet en bezighoudt
- Kijk goed naar hoe je kind zich voelt
- Luister naar wat je kind zegt en hoe het kind het zegt
- Laat merken dat je kijkt en luistert door:
je kind aan te kijken, ja te knikken en te praten

Volg je kind bestaat uit de volgende gedragingen:

- Laat je kind zelf doen en ontdekken
- Laat je kind zelf kiezen
- Laat merken dat je begrijpt wat je kind wil
- Sluit aan bij wat je kind wil en doet
- Kom niet te snel met iets nieuws

Praat met je kind bestaat uit de volgende gedragingen:

- Voer gesprekje met je kind
- Praat over:
 - wat jullie doen, zien, horen, ruiken, voelen en proeven
 - wat er gebeurt, gebeurde of gaat gebeuren
 - jullie gevoelens wat jullie ergens van vinden
- Zeg de namen van dingen en gebruikt begrippen
- Geef uitleg en informatie
- Geef antwoord en stel open vragen

Moedig je kind aan bestaat uit de volgende gedragingen:

- Reageer positief als je kind steun zoekt
- Reageer positief als je kind iets probeert of (bijna) goed doet
- Zeg wat je kind (bijna) goed doet
- Zeg niet wat je kind fout doet, maar geef zelf het goede antwoord
- Help je kind zo nodig verder
- Steun je kind als het kind het moeilijk heeft

Bied je kind structuur bestaat uit de volgende gedragingen:

- Zorg dat je kind rustig kan spelen en ontdekken
- Zorg voor regelmaat
- Vertel je kind wat er gaat gebeuren
- Geef je kind aanwijzingen
- Sluit aan bij wat je kind al kan
- Help zo, dat je kind verder kan
- Leer je kind regels
- Stel zo nodig grenzen

Concrete activiteiten als middel en voorbeeld

Opstapje reikt de ouders een variëteit aan activiteiten aan en sluit tevens aan wat in huis aanwezig is. De activiteiten bieden de contactmedewerksters de gelegenheid om de beoogde ondersteunende en stimulerende interactie met het kind voor te doen en uit te leggen. Zo ontstaat er een stimulerend gezinsklimaat en wordt de kwaliteit van de ouder-kindinteractie vergroot.

De activiteiten zijn verder bedoeld om ouders te laten kennismaken met wat ze allemaal met het kind kunnen doen. Door samen spelenderwijs concrete activiteiten uit te voeren ervaren ouder en kind succes. Kind en ouder vinden het spelen leuk; de ouder ziet dat het kind zich ontwikkelt. De ouder merkt dat ze haar kind kan ondersteunen in zijn of haar ontwikkeling, krijgt zelfvertrouwen en raakt gemotiveerd om te blijven spelen, praten en voorlezen.

Door de activiteiten wordt tevens op een directe manier kennis en vaardigheden overgebracht aan het kind die van belang zijn bij de start in het basisonderwijs.

De activiteiten van Opstapje zijn gericht op alle ontwikkelingsgebieden en kennen een opbouw in moeilijkheidsgraad. Bij Opstapje wordt een onderscheid gemaakt in:

- Mondelinge taalontwikkeling en ontluikende geletterdheid

De mondelinge taalontwikkeling (woordenschat) wordt gestimuleerd doordat de ouder aangemoedigd wordt (meer) met haar kind te praten, het kind te stimuleren tot deelname aan gesprekjes, door handelingen en gevoelens te verwoorden, een conceptrijke woordenschat te gebruiken en vragen te stellen. Door met verschillende soorten materialen te spelen en erover te praten komen eigenschappen van dingen aan bod, zoals kleur en vorm (hoedanigheidsbegrippen) en relationele begrippen (zoals groot en klein).

Daarnaast zijn er binnen Opstapje gerichte taalactiviteiten en hierbij is er, naast woordenschat, ook veel aandacht voor ontluikende geletterdheid (leesplezier en verhaalbegrip): voorlezen, rijmen, versjes en liedjes, praatplaten en de BereslimmeBoeken.

Er worden ook effectieve digitale activiteiten in het Nederlands ingezet. Ten eerste de BereslimmeBoeken waarvan effecten op woordenschat en verhaalbegrip in het Nederlands meermaals zijn aangetoond (o.a. Verhallen, 2009). Door het toevoegen van de BereslimmeBoeken zijn het stimuleren van de woordenschat en het verhaalbegrip in het Nederlands reëel te behalen doelen van Opstapje geworden.

Het toevoegen van Samenslim heeft zowel het leren van begrippen (in het Nederlands) als het ontstaan van een actieve leerhouding versterkt.

Verder zijn er sinds enige jaren ook digitale verhalen (Jeffy's avonturen) om de woordenschat en de kwaliteit van de ouder-kindinteractie te bevorderen (Teepe, 2017; Teepe, 2018). Jeffy wordt uitgevoerd in de sterkste taal van de ouders.

- Getalbegrip

Door met concrete materialen te spelen, komen spelenderwijs hoeveelheden (tot en met 5) aan bod. Onder meer door sorteren komen begrippen als meer, minder, evenveel aan de orde. Tevens wordt gebruik gemaakt van een spelbord met dobbelstenen en pionnen. Er is verder in dagelijkse situaties aandacht voor tellen en voor getalbegrip.

- **Motorische ontwikkeling**

Door activiteiten als knippen, plakken en tekenen wordt de fijne motoriek en de oog-handcoördinatie bevorderd. De grove motoriek wordt gestimuleerd door activiteiten als kegelen, buiten spelen en spelen met een bal. Omdat onderzoek geen (duidelijke) relatie laat zien tussen de motorische ontwikkeling van kinderen en onderwijsachterstand zijn er hiervoor geen concrete doelen opgesteld.

- **Sociaal-emotionele ontwikkeling**

De sociaal-emotionele ontwikkeling wordt gestimuleerd door een ondersteunende omgangswijze tussen ouder en kind te bevorderen. Ouder en kind worden aangemoedigd om samen te spelen en de ouder wordt aangemoedigd haar kind te betrekken in haar dagelijkse werkzaamheden. Opstapje richt zich hierbij vooral op het ontstaan van een actieve leerhouding.

Verantwoording aanpak: methodische keuzen Opstapje

Duur programma

Opstapje duurt twee jaar, heeft wekelijkse contactmomenten en een gestructureerd curriculum. Langdurig, frequent contact is een van de kenmerken van succesvolle programma's, evenals een goed opgebouwd curriculum gericht op het vergroten van vaardigheden van ouders (Samuelson, 2010).

Waarom huisbezoeken?

Tijdens huisbezoeken krijgen ouders instructie over het materiaal. Een overzicht van onderzoek naar programma's met huisbezoeken (Gaylor & Spiker, 2012) geeft aan dat er vaak (bescheiden) positieve effecten worden gevonden op de ontwikkeling en gedrag van kinderen en op opvoedvaardigheden van ouders. Huisbezoeken hebben het meeste effect bij achterstandsgezinnen, alleenstaande ouders of tienerouders (Gaylor & Spiker, 2012). Het houden van huisbezoeken heeft veel voordelen. De drempel om deel te nemen is laag. De contactmedewerkster kan aansluiten bij de individuele situatie van de ouder en transfer naar het dagelijks leven is gemakkelijker.

De ouder is in een huisbezoek eerder geneigd om (opvoed-)vragen te stellen en knelpunten bij de voortgang van Opstapje of in de omgang met haar kind bespreekbaar te maken. De contactmedewerkster kan een vertrouwelijke individuele relatie opbouwen met de ouder. Dit vergemakkelijkt het signaleren van mogelijke problemen die betrekking hebben op de voortgang van Opstapje of problemen van meer algemene aard en, dan wordt via de coördinator, doorverwezen naar hulp.

Waarom groepsbijeenkomsten?

Groepsgerichte interventies blijken effectief wanneer ze gericht zijn op concrete zaken zoals ontwikkeling, veiligheid en gezondheid en met name bij ouders uit risicogroepen met beperkte kennis over opvoeding en ontwikkeling (Moran e.a., 2004). In de groepsbijeenkomsten krijgen de ouders informatie over thema's die te maken hebben met opvoeding en ontwikkeling van jonge kinderen. Verschillende werkvormen worden hierbij gebruikt, zoals groeps gesprekken waarin ervaringen van ouders worden uitgewisseld, rollenspellen en audiovisueel materiaal met voorbeelden van interacties tussen ouders en kinderen.

Gestructureerde aanpak: instructiebladen voor ouders

De activiteiten worden beschreven op (gestructureerde) instructiebladen voor de ouders. Een goede structuur vergroot de kans dat de beoogde kennis en vaardigheden daadwerkelijk worden overgebracht in de interactie met het kind (Samuelson, 2010). Aan de hand van de activiteiten/instructiebladen krijgen de ouders informatie over de ontwikkeling van kinderen en hoe ze hun kind(eren) kunnen stimuleren en ondersteunen. Door de activiteiten maken ouders kennis met wat ze allemaal met hun kind kunnen doen, zien en ervaren ouders hoeveel plezier ze samen kunnen hebben en hoe leerzaam het voor een kind is om te spelen. Hierdoor wordt een stimulerend gezinsklimaat opgebouwd of versterkt. Verder worden de voorbeeldactiviteiten gebruikt als middel om interactie tussen ouder en kind tot stand te brengen en de diverse aspecten van het begrip "sensitieve responsiviteit" (kwaliteit ouder-kindinteractie) aan de orde te stellen. Door de gekozen structuur, de inhoud van de instructiebladen/werkbladen en de overdracht in de huisbezoeken en groepsbijeenkomsten wordt gezorgd dat de (laagopgeleide) ouders de activiteiten op de beoogde interactieve manier leren uitvoeren en dat de kwaliteit van de interactie met hun kind wordt versterkt.

Instructie door middel van uitleg, voorbeeldgedrag en participierend leren

Bij Opstapje worden diverse werkvormen ingezet. Ten eerste, met behulp van de instructiebladen en de activiteiten, uitleg van de vuistregels en over de ontwikkeling van het kind. Maar bij Opstapje is vooral modeling essentieel: voordoen van de beoogde interactieve houding (vuistregels) bij uitvoeren van activiteiten. Het is effectief als ouders zien hoe bepaalde technieken toegepast kunnen worden en de gelegenheid krijgen om te oefenen (Watson e.a. 2005; Bunting, 2004; Moran e.a., 2004). De activiteiten van Opstapje worden uitgevoerd door alle betrokkenen samen (participierend leren), dat wil zeggen contactmedewerkster, ouder en kind. De contactmedewerkster gebruikt uitleg en voorbeeldgedrag om de inhoud van de activiteiten en de toepassing van de vuistregels aan de ouders over te dragen. De ouder leert door te kijken, luisteren en actief mee te doen. Interactieve methodes zoals modelleren en rollenspel en het oefenen van vaardigheden met de kinderen vergroten het effect van een methode (Samuelson, 2010; Teepe 2018; De La Rie 2018; Krijnen 2021). Tevens krijgen ouders feedback over de interactie met hun kind. Door praktijkgericht te leren wordt de transfer van het geleerde naar de praktijk ook gemakkelijker (Scholt e.a., 2010).

Vanwege het groot aantal ouders met weinig beheersing van het Nederlands en/of laagopgeleide ouders wordt bij de uitleg ook veel gebruik gemaakt van beeldmateriaal. Recente onderzoeken (Teepe, 2018; De La Rie, 2018; Krijnen, 2021) bevestigen het belang van beeldmateriaal.

Uitvoeren sterkste taal

De ouders voeren Opstapje uit in de taal die ze het beste spreken en waarin ze hun emoties het beste kunnen verwoorden. Opstapje beoogt verrijking van de interactie tijdens activiteiten en in dagelijkse situaties (spontaan/informeel taalgebruik). Een goede ontwikkeling van de moedertaal is bevorderlijk om de tweede taal te verwerven (Scheele, 2010). Dit voert terug op theorievorming van Cummins (in Harpman 1998) en van Kolers (in Harpman 1998).

Denktankmodel van Cummins

De voorkeur voor uitvoering van Opstapje in de sterkste taal van de ouders, vaak de moedertaal, is nauw verbonden aan het denken van Cummins. Hij veronderstelt een relatie tussen enerzijds algemene conceptuele kennis en anderzijds vaardigheden die min

of meer overdraagbaar zijn van de ene naar de andere taal. Zijn denktankmodel (In Harpman 1998) wordt gekenmerkt door twee veronderstellingen. Allereerst weerspiegelt het praten het denken. Het denken dat ten grondslag ligt aan de thuistaal is hetzelfde als het denken dat ten grondslag ligt aan het praten in de tweede taal. Er is namelijk slechts één denkruimte waarbinnen gedachten worden geformuleerd. Ten tweede dragen begrijpen, spreken, lezen en schrijven in welke taal dan ook bij aan de ontwikkeling van de gehele denkruimte. Door het leren van de eerste taal te stimuleren wordt niet alleen kennis en vaardigheden in de eerste taal bevorderd maar ook de onderliggende conceptuele en intellectuele vaardigheden die nodig zijn voor de ontwikkeling van de tweede taal. De kwantiteit en kwaliteit van taalinbreng en van reacties op taaluitingen in beide talen is een belangrijke prikkel voor de groei van de totale denktank.

Theorie van Kolers

Het taalafhankelijkheidsprincipe van Kolers (Harpman, 1998) sluit bij het denktankmodel van Cummins aan. Cognitieve vaardigheden in de eerste en tweede taal hangen samen en ondersteunen elkaar. Er is een gemeenschappelijke basis voor taalvaardigheid in verschillende talen. Het leren van bijvoorbeeld een woord in de ene taal vergemakkelijkt het leren van dat woord in de andere taal, omdat de woordbetekenis al in het geheugen zit opgeslagen. Op sommige aspecten, zoals de uitspraak, zijn de talen duidelijk gescheiden. Als een ouder bijvoorbeeld het woord 'spijker' ('klabu') in het Papiaments uitlegt moet het kind nog weten welke woordvorm daar in het Nederlands bij hoort, maar de betekenis is voor het kind al duidelijk. Het kind kan dan de kennis, opgedaan in de eerste taal, gebruiken in de andere taal (transfer).

Voorwaarde transfer

Cummins noemt als voorwaarde voor transfer naar een tweede taal dat de kennis goed wordt beheerst. Ook moet er voldoende gelegenheid zijn om de andere taal receptief en productief te gebruiken en er moet voldoende motivatie zijn om deze taal te leren. De tweetalige kan opgeslagen kennis direct aanwenden in welke taal dan ook, mits hij/zij over voldoende woordenschat en grammatica beschikt om die kennis ook in de betreffende taal uit te drukken. Kinderen moeten verbanden of gelijkenissen tussen reeds verworven kennis en nieuwe kennis of vaardigheden zien. Naarmate een vaardigheid in het uitvoeren van een activiteit meer geautomatiseerd verloopt, routine is geworden, zal de transfer naar een vergelijkbare taak sneller optreden. Maar als een kind nog onvoldoende greep heeft op de betekenis van een woord, dan zal het gebruik van die betekenis in de tweede taal het kind eveneens voor problemen stellen.

Kwaliteit taalinteractie en tweetalig aanbod

Indien de ouder in de sterkste taal met het kind praat, is de kans groter dat de taal 'rijker' is, dat concepten zijn ingebed in een rijke context en dat 'diepere woordkennis' ontstaat. Door voor de sterkste taal te kiezen, wordt tevens het risico vermeden dat de ouder incorrect Nederlands tegen het kind spreekt.

Uit onderzoek (Scheele, 2010) blijkt dat kinderen uit gezinnen met een migratieachtergrond vaak geen goede taalontwikkeling hebben in het Nederlands, maar meestal ook niet in hun moedertaal. Dit heeft er mee te maken dat veel van deze kinderen laagopgeleide ouders hebben. Het is dus voor tweetalige kinderen van extra belang om te zorgen voor een – zowel in kwantitatief als kwalitatief – rijk en gevarieerd taalaanbod in beide talen (Scheele, 2010). Ook dit pleit voor het zo snel mogelijk toeleiden naar voorschoolse educatie.

Aanbod gericht op Nederlandse woordenschat

De activiteiten van Opstapje worden in de sterkste taal van de ouder uitgevoerd. Met uitzondering van kleuren, vormen en namen van lichaamsdelen die in beide talen tegelijk kunnen worden gebruikt.

Verder worden de BereslimmeBoeken en Samenslim in het Nederlands aan de kinderen aangeboden. Door de manier waarop deze digitale activiteiten zijn ontwikkeld is het verantwoord om deze digitale activiteiten in het Nederlands aan te bieden zodat de woordenschat in het Nederlands en verhaalbegrip wordt versterkt.

De BereslimmeBoeken zijn speciaal ontwikkeld voor het verwerven van (nieuwe) woorden en het vergroten van verhaalbegrip in het Nederlands. De kinderen horen niet alleen het verhaal en zien de plaatjes, maar woorden en het verhaal komen door de bewegende beelden tot leven. Door op het juiste moment in te zoomen op details in de film, wordt voor kinderen beter duidelijk waar het op dat moment om gaat. Verder kan een kind meerdere keren hetzelfde BereslimBoek bekijken en van herhaling leren jonge kinderen veel. Kinderen met (risico op een) taalachterstand hebben dat extra nodig. Ook is er van veel BereslimmeBoeken een versie zonder en met vragen. Kinderen leren daardoor de woorden nog beter kennen (diepe woordkennis) en het bevordert verhaalbegrip. Verder zorgt de inzet van speelmaatjes voor meer betrokkenheid bij het kind en is er tevens sprake van adaptie aan het niveau van het kind. Allemaal elementen die het woord- en verhaalbegrip versterken waardoor de effecten groot zijn.

We adviseren ouders om bij ieder BereslimBoek de eerste keer samen met het kind te kijken. De ouder kan dan voor en na het kijken met het kind erover praten. De gesprekjes die dan plaatsvinden worden wel gedaan in de sterkste taal van de ouders. Bij Samenslim oefenen kinderen met goed leergedrag door het oplossen van probleempjes en leren ze woorden. Ook bij dit spel wordt gewerkt met animaties en Samenslim is adaptief. De computer houdt bij hoe het kind speelt. Als het goed gaat, krijgt een kind een moeilijker spelletje. Als het beter is om nog even te oefenen, blijft het op hetzelfde niveau. En als het te lastig is, krijgt het kind een gemakkelijker spelletje. Ook bij het spelen van Samenslim heeft het kind speelmaatjes: Sanne, Sim en Beer. Sanne geeft de opdrachten, Sim beantwoordt samen met het kind de vragen en Beer geeft hulp.

Toeleiding naar voorschoolse educatie

Om kinderen nog beter voor te bereiden op groep 1 worden de kinderen toegeleid naar voor voorschoolse educatie. Door voorschoolse educatie verwerven kinderen veel kennis en vaardigheden die ze thuis te weinig opdoen. Hun sociale vaardigheden en sociale competentie worden vergroot door bijvoorbeeld het praten in een kring, het spelen in een groepje en het omgaan met de pedagogisch medewerk(st)ers en groepsgenootjes. Hun cognitieve ontwikkeling wordt gestimuleerd, doordat de kinderen allerlei activiteiten doen zoals met zand en water spelen, puzzelen en geheugenspelletjes. De taalontwikkeling wordt spelenderwijs gestimuleerd door gerichte taalactiviteiten zoals voorlezen en taalspelletjes. Kinderen, waar thuis geen Nederlands wordt gesproken, komen in aanraking met de Nederlandse taal en leren al een beetje Nederlands begrijpen en praten.

Effecten van voorschoolse educatie zijn aangetoond (Leseman & Veen 2016; Leseman & Veen, 2022). Vrijwel alle kinderen die aan voorschoolse educatie deelnemen gaan vooruit in hun ontwikkeling. Kinderen uit de doelgroep gaan echter significant meer vooruit. Wat betreft woordenschat wordt de helft tot twee derde van de achterstand ingelopen. Wat betreft aandacht (onderdeel executieve vaardigheden) lopen de doelgroepkinderen de helft tot driekwart van de achterstand in (Leseman & Veen 2016). De inhaalslag voor

woordenschat was het grootste voor kinderen met een niet-westerse achtergrond (gemiddeld groot effect).

Door Opstapje nemen vrijwel alle kinderen als ze 2,5 jaar zijn deel aan voorschoolse educatie. Het opbouwen van een stimulerend gezinsklimaat en versterken van de kwaliteit van de ouder-kindinteractie gaat uiteraard door. Door deze combinatie zijn meer effecten op de ontwikkeling van kinderen te verwachten (Desforges & Abouchar, 2005).

4. Onderzoek

4.1 Onderzoek naar de uitvoering

In de ontwikkelfase werd Opstapje uitgebreid gevolgd door de Rijks Universiteit Leiden. Opstapje werd door de betrokken ouders en beroepskrachten erg positief beoordeeld (Meesters en Kloek, 1993). De bevindingen werden verwerkt in de materialen (met name in de handleidingen) en de training en begeleiding van coördinatoren en contactmedewerksters.

Verder heeft er recent een praktijkonderzoek plaatsgevonden.

- a) Praktijkonderzoek Opstapje, Hilde Kalthoff, Bereslim.
- b) Er is in 2022 een praktijkonderzoek naar Opstapje verricht. Opgevraagd zijn gegevens over de deelname van 2018 tot en met 2021: aantal gezinnen, aantal contactmomenten (huisbezoeken en groepsbijeenkomsten) en over de uitvoering van Opstapje. In hoeverre zijn de activiteiten uitgevoerd zoals bedoeld conform eisen van Opstapje zoals vermeld in de handleidingen. De vragenlijst (via Formdesk) is gemaïld aan 25 instellingen met Opstapje. Er waren 8 respondenten en niet iedereen heeft alle vragen ingevuld. Het praktijkonderzoek geeft dus een beperkt beeld van de uitvoering. De bevindingen zijn wel herkenbaar van de (digitale) bijeenkomsten met coördinatoren.
- c) Opstapje bereikt de doelgroep. Jaarlijks doen naar schatting tussen 1000 en 1250 gezinnen mee. Ouders komen niet meer voornamelijk uit de oorspronkelijke migratielanden, maar er is een grote diversiteit wat betreft afkomst. Er worden ook statushouders bereikt, waarbij de opleiding van ouders soms hoger is dan de doelgroepen die vroeger aan Opstapje meededen. Er is een grote variatie in de uitvoering van Opstapje. Lokaal worden aanpassingen gedaan in de aard van de contactmomenten, en ook wel bij de inzet van materialen. Onbekend is of Opstapje hierdoor nog de beoogde effecten heeft. Positief is dat de kern van Opstapje, het bevorderen van de kwaliteit van Opstapje door middel van het modelleren van de vuistregels, goed wordt opgevolgd. Dat is in 2021 en 2022 vanwege de maatregelen rond corona wel minder goed zijn opgevolgd. In de coördinatoren-bijeenkomsten komt vaak naar voren dat in de praktijk maatwerk wordt geleverd. Er wordt gesproken over flexibele in- en uitstroom, een geringere duur, en minder contactmomenten. De 2 x 30 contactmomenten zijn volgens de coördinatoren niet bij alle ouders nodig. De coördinatoren vragen van Bereslim om meer maatwerk mogelijk te maken door de werkbladen te moduleren.

Vernieuwing Opstapje

Opstapje wordt momenteel vernieuwd. Er is in de afgelopen jaren diverse keren met coördinatoren hierover gesproken en aspecten uit het praktijkonderzoek worden bij de vernieuwing meegenomen. De belangrijkste punten voor de vernieuwing zijn:

- Vanwege veranderingen in de doelgroep meer maatwerk mogelijk maken; een modulaire opzet waardoor een gezin makkelijker kan in- en uitstromen. Een gezin dient wel minimaal een jaar mee te hebben gedaan en dus alle vuistregels te hebben doorlopen. Er komen formulieren op basis waarvan een coördinator kan besluiten dat de ouders voldoende hebben geleerd om zelfstandig verder te gaan.

Wat betreft de instructiebladen voor de ouders:

- Het worden vierkante weekboekjes waarbij op de voorkant van ieder weekboekje een item (subregel) van een vuistregel staat. Net als bij de huidige versie zijn er vijf

blokken: ieder blok staat een vuistregel centraal, maar nu komen de items van iedere vuistregel nog duidelijker naar voren.

- Toevoegen digitale activiteiten aan de weekboekjes.
- Centrale inhoud over de ontwikkeling van kinderen worden toegevoegd aan de weekboekjes om te zorgen voor meer uniformiteit in de uitvoering.
- Vanwege een scala aan talen bij de ouders en veel laaggeletterdheid: nog meer dan gebruik maken van afbeeldingen en de teksten inkorten.

De nieuwe weekboekjes:

Er zijn inmiddels weekboekjes (verdeeld over 5 blokken) voor ouders met kinderen van 3 – 4 jaar (jaar 2 Opstapje). Er is daarin nog meer aandacht voor de vuistregels (per week staat een subregel centraal). Behouden zijn de onderdelen Wat leert je kind? en Wist je dat. Het onderdeel Belangrijke woorden is weggehaald omdat de uitvoering van Opstapje in de sterkste taal van ouders is en een lijst Nederlandse woorden wellicht averecht kan werken.

Aan Opstapje doen tegenwoordig ouders met een groot aantal culturele- en talige achtergronden. Vanwege het groot aantal talen is bij de nieuwe weekboekjes afgezien van vertaalde versies. Er is gekozen om de teksten in te korten en met veel afbeeldingen te werken. Zo past het materiaal beter bij de diversiteit in de doelgroepen.

Verder zijn de digitale activiteiten (BereslimmeBoeken, Samenslim en Jeffy's avonturen) toegevoegd aan de weekboekjes en is er aandacht voor ontwikkeling van kinderen en opvoeden. Dit zijn onderdelen die altijd al bij Opstapje hoorden maar door deze inhoud nu in de weekboekjes te plaatsen, ook dit rijkelijk voorzien van afbeeldingen, biedt dit meer structuur voor de uitvoering in de praktijk. De kans op een uitvoering zoals beoogd wordt vergroot.

De weekboekjes voor ouders met kinderen van 2 – 3 jaar (jaar 1 Opstapje) zijn vanaf begin 2024 te bestellen. De handleidingen van Opstapje worden eveneens vernieuwd en komen in de loop van 2024 en 2025 beschikbaar.

4.2 Onderzoek naar de behaalde effecten

Onderzoek [1]

- Algemene informatie

- Het onderzoek is in Nederland uitgevoerd. ja
- Het onderzoek betreft de hier beschreven, Nederlandse interventie (en niet een andere, soortgelijke interventie of een buitenlandse versie of variant). ja
- Het onderzoek is uitgevoerd in de praktijk. ja
- Er is een voormeting. nee
- Er is een nameting. ja
- Er is een follow-up meting van minimaal 6 maanden na het einde van de interventie. ja

- a) Kohnstamm, D., Meesters, G. & M. Simons (1997). Je kunt het waarnemen maar niet meten. Onderzoek naar effecten van Opstapje op van huis uit Turkse kinderen. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
(Het oorspronkelijke onderzoeksrapport is niet meer beschikbaar).
- b) Centraal in de studie staat onderzoek naar de ontwikkeling van de kinderen. De overige doelen van de interventie (moeder-kindinteractie en toeleiding naar de peuterspeelzaal) zijn niet onderzocht.
In de studie is gewerkt met een Post-test-only design met een experimentele en controlegroep. Er is een meting verricht na afloop van het programma en nog een

meting een jaar later. Bij de eerste meting bestond de experimentele groep uit 46 kinderen van Turkse afkomst die het Opstapje-programma net hadden afgerond. De controlegroep bestond uit 51 kinderen die niet aan Opstapje meededen en die aan het programma Opstap (voor kinderen van 4 tot 6 jaar) zouden gaan meedoen. Op het moment van testen waren de kinderen daar feitelijk al mee begonnen. De kinderen in de controlegroep waren gemiddeld twee maanden ouder dan de kinderen in de experimentele groep. Aan de tweede meting deden 33 kinderen in de experimentele groep en 18 kinderen in de controlegroep mee.

Meetinstrumenten. Er werden drie soorten meetinstrumenten gebruikt: tests afgenomen bij de kinderen, een vragenlijst voor de moeder en een vragenlijst voor de leerkrachten van groep 1.

De eerste meting ging uit van de volgende batterij:

- Tests voor de kinderen. Twee onderdelen van de Toets Tweetaligheid uit het leerlingvolgsysteem van het CITO: Passieve woordenschat en Begrippen (gedeeltelijk); twee subsets uit de test Ordenen van het leerlingvolgsysteem van het CITO: Tellen en vergelijken op aantal en De letterplank.
 - Vragenlijst voor de ouders. De BeoordelingsLijst voor Individuele Kenmerken van Kinderen (BLIK) waarin ouders het beeld kunnen weergeven dat zij hebben van het temperament en de overige aspecten van de aard van hun kind.
 - Vragenlijst voor de leerkrachten. De SCHOBL-R. Van deze vragenlijst werden alleen de vragen afgenomen die horen bij de schalen Extraversie en Werkhouding. Bij de tweede meting zijn de volgende instrumenten gebruikt:
 - Tests voor de kinderen. De onderdelen 'relationele begrippen' en 'hoeveelheid' uit het CITO-onderdeel Tellen; twee onderdelen van de Toets Tweetaligheid uit het CITO leerlingvolgsysteem: Passieve woordenschat en Begrippen; Blokpatronen uit de Leidse Diagnostische Test (LDT); Woordenspantest uit de LDT en Rapid Automated Naming (RAN).
 - Vragenlijst voor ouders. Zelf ontwikkelde vragenlijst over zaken als dominante thuistaal, het deelnemen aan Opstapje, de opleiding van beide ouders, tevredenheid met school e.d.
 - Vragenlijst voor leerkrachten. SCHOBL-R en het door het ITS ontwikkelde Leerlingprofiel. Dit leerlingprofiel bevat vragen naar gedrag en houding van het kind, de denk- en leervermogens van het kind en het contact met de ouders.
- Toetsing. De resultaten zijn getoetst met de t-toets. Er is ook variantieanalyse verricht.

c) Het onderzoek laat geen effecten zien. Het gebrek aan resultaten moet volgens de onderzoekers worden toegeschreven aan onvolkomenheden van het onderzoek zelf. Het aantal kinderen in het onderzoek was gering en er was geen goede matching. Bij de nameting was de vergelijkingsgroep gemiddeld twee maanden ouder dan de experimentele groep en ze waren al begonnen aan het programma Opstap. De onderzoekers adviseren om te zoeken naar andere vormen van effectevaluatie omdat de gebruikelijke meetinstrumenten vaak niet meten wat door betrokkenen zelf wel duidelijk wordt waargenomen. In dit geval betekent dit dat Opstapje door betrokkenen zelf zeer wordt gewaardeerd, maar dat de resultaten (nog) niet meetbaar zijn (Kohnstamm e.a.1997).

Onderzoek [2]

- Algemene informatie

Het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen.

- Het onderzoek is in Nederland uitgevoerd. ja
- Het onderzoek betreft de hier beschreven, Nederlandse interventie (en niet een andere, soortgelijke interventie of een buitenlandse versie of variant). Ja

- Het onderzoek is uitgevoerd in de praktijk. ja
 - Er is een voormeting. nee
 - Er is een nameting. nee
 - Er is een follow-up meting van minimaal 6 maanden na het einde van de interventie. nee
- a) Groen, L. & E. Oortwijn. (2010). Opstapje-kinderen op de basisschool: het sociaal-emotioneel functioneren zes jaar na een interventieprogramma vanuit drie invalshoeken. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.
(Het oorspronkelijke onderzoeksrapport is niet meer beschikbaar).
- b) Vanuit de Universiteit Leiden (Groen & Oortwijn, 2010) is onderzoek gedaan naar de effecten van Opstapje op het sociaal-emotioneel functioneren van kinderen. Kinderen die zes jaar geleden Opstapje hadden gedaan werden vergeleken met kinderen die niet aan Opstapje hebben deelgenomen.
Het onderzoek was uitsluitend gericht op kinderen uit gezinnen van Turkse en Marokkaanse afkomst. Dit zijn de grootste groepen in Opstapje en kinderen uit deze groepen hebben de meeste achterstand in het onderwijs. De in totaal 47 kinderen waren ten tijde van het onderzoek tussen de zeven en tien jaar oud. Er hebben in totaal 17 basisscholen meegedaan aan het onderzoek. Kinderen vulden de Schoolvragenlijst in en leerkrachten de Schoolgedrag Beoordelingslijst (SCHOBL-R) en de Nijmegen-California Kinder Sorteertechniek (NCKS). Bij alle scholen werden verschillen gevonden in het voordeel van de Opstapje-kinderen, maar meestal niet significant. Er is wel een significant verschil bij egoveerkracht; kinderen die Opstapje hebben gedaan gaan flexibeler en met meer vertrouwen om met tegenstellingen en teleurstellingen. Ze kunnen zich beter aanpassen aan verschillende situaties en hebben meer vertrouwen in eigen effectiviteit.

Onderzoek [3]

- Algemene informatie

- Het onderzoek is in Nederland uitgevoerd. ja
 - Het onderzoek betreft de hier beschreven, Nederlandse interventie (en niet een andere, soortgelijke interventie of een buitenlandse versie of variant). ja
 - Het onderzoek is uitgevoerd in de praktijk. ja
 - Er is een voormeting. nee
 - Er is een nameting. nee
 - Er is een follow-up meting van minimaal 6 maanden na het einde van de interventie. nee
- a) Tellegen, P. (1996). Opstapje en Opstap. De invloed van het stimuleringsprogramma op de ontwikkeling van de intelligentie van allochtone kinderen. Een onderzoek met de SONR 2 1/2-7 Non-verbale intelligentietest. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
(Het oorspronkelijke onderzoeksrapport is niet meer beschikbaar).
- b) De Rijksuniversiteit Groningen heeft met het oog op bijstelling van de SON-R – een non-verbale intelligentietest – een normeringonderzoek verricht onder migrantenkinderen die twee jaar Opstapje of Opstap hadden gedaan, migrantenkinderen zonder Opstapje of Opstap en een doorsnee van autochtone kinderen.

- c) De score van kinderen die Opstapje of Opstap hebben gedaan blijkt beduidend hoger (12 IQ-punten) dan die van vergelijkbare groepen migrantenkinderen die niet aan een Programma meededen. De verschillen tussen migrantenkinderen die wel en niet aan Opstapje of Opstap hebben meegedaan zijn volgens de onderzoekers 'zeer markant' voor de kinderen met een Turkse en Marokkaanse achtergrond: er is een verschil van maar liefst 15 IQ-punten in het voordeel. Omdat het onderzoek een exploratief karakter heeft, kunnen de uitkomsten niet eenduidig aan de programma's worden toegeschreven. De onderzoekers zijn desondanks erg verrast en noemen hun bevindingen zeer bemoedigend.

Onderzoek 4

- Algemene informatie

- Het onderzoek is in Nederland uitgevoerd. nee
- Het onderzoek betreft de hier beschreven, Nederlandse interventie (en niet een andere, soortgelijke interventie of een buitenlandse versie of variant). ja
- Het onderzoek is uitgevoerd in de praktijk. ja
- Er is een voormeting. ja
- Er is een nameting. ja
- Er is een follow-up meting van minimaal 6 maanden na het einde van de interventie. Ja.

- a) Sann, A. & Thrum, K. (2005). Opstapje - Schritt für Schritt. Abschlussbericht des Modellprojektes. München: Deutsches Jugendinstitut.
- b) Opstapje is vanaf 2001 ingevoerd in de Duitse steden Bremen en Nürnberg. De invoering van Opstapje in Duitsland is begeleid door de Averroès stichting en later NIZW/Nederlands Jeugdinstituut. Het Deutsches Jugendinstitut, in samenwerking met de universiteit van München, waren onder meer verantwoordelijk voor het vertalen in het Duits. De Averroès stichting trainde degenen die Opstapje in Duitsland gingen invoeren, inclusief de eerste coördinatoren. De omzetting van Opstapje werd nauw begeleid en gecontroleerd door de Averroès stichting. Opstapje in Duitsland werd, na het opheffen van deze stichting, verder begeleid door het NIZW (werd later NJi) die de Stapprogramma's en VVE Thuis overnam (inclusief enkele in de Stapprogramma's deskundige medewerkers). De Universiteit Bremen heeft de ontwikkeling van de kinderen onderzocht met de Bayleys-ontwikkelingstest en de Kaufmann-Assessment Battery. Het onderzoek bestond uit een voormeting, een nameting en een follow-up 9 maanden na afloop van Opstapje. De steekproef bestond uit 105 kinderen, verdeeld in een experimentele groep van 85 kinderen en een controle groep van 20 kinderen. De Universiteit Nürnberg-Erlangen/Regensburg heeft de ouder-kindinteractie onderzocht.
- c) De kinderen zijn getest op diverse ontwikkelingsterreinen. Wat betreft de taal- en cognitieve ontwikkeling haalt het grootste deel van de Opstapje-kinderen hun aanvankelijke ontwikkelingsachterstand in (53% van de experimentele groep en 44% van de controlegroep). Meer dan de helft van de Opstapje-kinderen verbetert hun motorische vaardigheden (52% van de experimentele groep en 22% van de controlegroep). De spelinteresse, de volharding bij het spelen en het reguleren van emoties neemt toe.

Negen maanden na Opstapje hebben enkele kinderen hun verbeteringen behouden of versterkt. Andere kinderen weten hun vooruitgang niet vast te houden.

Volgens de onderzoekers is de ouder-kindinteractie na afloop van Opstapje verbeterd. De verschillen tussen de experimentele- en controlegroep zijn echter niet significant. Daarbij wordt opgemerkt dat de moeders uit de controlegroep hoger zijn opgeleid (Sann & Thrum, 2005).

5. Samenvatting Werkzame elementen

De werkzame ingrediënten:

- Twee jaar (30 weken per jaar) durend curriculum met wekelijkse contactmomenten.
- Activiteiten en instructie gericht op het bevorderen van een stimulerend gezinsklimaat en op de kwaliteit van interactie tussen ouder en kind.
- De kwaliteit van interactie is concreet gemaakt in vuistregels, waarbij in ieder blok een vuistregel centraal staat.
- Een gestructureerd spelcurriculum met inhouden die van essentieel belang zijn voor de onderwijskansen van de kinderen. En er wordt aangesloten bij de dagelijkse situatie in het gezin.
- Uitvoering van (spel- en voorlees-)activiteiten in de sterkste taal van de ouders. Aangevuld met een aanbod geanimeerde boeken die aantoonbaar positieve effecten hebben op de woordenschat en het verhaalbegrip in het Nederlands.
- Inzet van huisbezoeken in combinatie met groepsbijeenkomsten.
- Er ontstaat thuis een stimulerend gezinsklimaat en een meer optimale ouder-kindinteractie. Hier hebben kinderen ook profijt van nadat Opstapje is afgelopen.
- Toeleiding van de kinderen naar de peuteropvang (voorschoolse educatie).

6. Aangehaalde literatuur

Anders, Y., Roßbach, H, Weinert, S., Ebert, S., Kruger, S. Lehr S., von Maurice, J.(2012). Home and preschool learning environments and their relations to the development of early numeracy skills. *Early Childhood Research Quarterly* 27:231-244.

Bartels, M., Rietveld, M, Van Baal, G. & Boomsma, D. (2002). Genetic and Environmental influences on the Development of Intelligence. *Behavioral Genetics*, 22, 237-249.

Broekhof, K., Nijhof-Broek, M. (2017). Meer voorlezen, beter in taal. Effecten van lezen op de taalontwikkeling. Utrecht: Sardes.

Bunting, L. (2004). Parenting Programmes: The best available evidence. *Child Care in Practice*, 10 (4), 327-343.

de la Rie, S. (2018). Effecten van programma's voor gezinsgeletterdheid: de rol van implementatiekwaliteit. Erasmus Universiteit Rotterdam.

Desforges, C. & Abouchaar, A. (2003), The impact of parental involvement, parental support and family education on pupil achievement and adjustment: a literature review. Research Report 433, Queen's printer, 2003.

Driessen, G., Merry M., (2013). Trends in educational disadvantage in Dutch primaryschool. *Educational Review*.

Groen, L. & E. Oortwijn. (2010). Opstapje-kinderen op de basisschool: het socialemotioneel functioneren zes jaar na een interventieprogramma vanuit drie invalshoeken. Leiden Rijksuniversiteit Leiden.

Harpman, A., Veenker, H., & Pol, G. (1998). Praten, denken, doen. Universiteit van Groningen. Alphen aan de Rijn: Samsom.

Hart, B., & Risley, T. R. (2003). The Early Catastrophe: The 30 Million Word Gap by Age 3. *American Educator*, 4-9.

Hoff, E. (2006). How social contexts support and shape language development. *Developmental Review*, 26, 55-88.

Hoff, S. (2017). Armoede onder kinderen–Een probleemschets. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

IBO, (2017). Onderwijsachterstandenbeleid, een duwtje in de rug? Interdepartementaal beleidsonderzoek naar het onderwijsachterstandenbeleid. Den Haag: Ministerie van Financiën.

Inspectie van het Onderwijs (2019). De Staat van het Onderwijs 2019. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Kohnstamm, G.A., Meesters, G. & Simons, M. (1997). Je kunt het waarnemen maar niet meten. Rijksuniversiteit Leiden.

Krijnen, E. (2021). Family literacy in context: Exploring the compatibility of a family literacy program with children's homes and schools. Thuisstimulering van geletterdheid in context. Onderzoek naar de aansluiting van VVE Thuis op voorkeuren en opvattingen van ouders en inbedding van VVE Thuis in de school. Proefschrift ter verkrijging van de graad van doctor, Erasmus Universiteit Rotterdam.

Landry, S.H. (2008). The role of parents in early childhood learning. Encyclopedia on Early Childhood. Texas: Children's Learning Institute, University of Texas Health Science Center

Leseman, P., Veen, A. (red.), (2016). Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse instellingen. Resultaten uit het pre-COOL cohortonderzoek. Rapport 947. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Leseman, P. & Veen, A. (red.) (2022). Het pre-COOL cohort tot en met groep 8. Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit in de voor- en vroegschoolse periode. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Meesters, G. (1993). Eerste jaar Opstapje en Klimrek. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.

Meesters, G. (1995a). Een jaar Opstapje en Klimrek. De invoering van twee gezinsstimuleringsprogramma's geëvalueerd. Rijswijk: ministerie van VWS.

Melhuish, E., Phan, M., Sylva, K., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2008). Effects of the home learning environment and preschool center experience upon literacy and numeracy development in early primary school. *Journal of social issues*, 64(1), 95-114.

Meesters, G. (1995b). Het tweede jaar experiment Opstapje en Klimrek. Leiden: Rijksuniversiteit Leiden.

Mesman, J. (2010). Oud geleerd, jong gedaan: Investeren in ouders bevordert onderwijskansen van kinderen. Utrecht: Sardes.

Mistry, R. S., Biesanz, J., Chien, N., Howes, C., & Benner, A. (2008). Socioeconomic status, parental investments, and the cognitive and behavioral outcomes of low-income children from immigrant and native households. *Early Childhood Research Quarterly*, 23, 193-212.

Moran, P., Ghate, D. & Merwe, A. van der (2004). What works in parenting support? A review of the international evidence. London: Department of Education and skills.

Onderwijsraad (2017). Het bevorderen van gelijke onderwijskansen en sociale samenhang. Notitie gebaseerd op de adviezen van de Onderwijsraad (2007-2017) ten behoeve van het ministerie van OCW. Den Haag.

Onderwijsraad (september 2023). Briefadvies over voorzieningen jonge kind. Den Haag: Onderwijsraad.

Posthumus, H., Scholtus, S., Walhout, J. (2019). De nieuwe onderwijsachterstandenindicator primair onderwijs. Samenvattend rapport. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Sann, A. & Thrum, K. (2005). Opstapje - Schritt für Schritt. Abschlussbericht des Modellprojektes. München: Deutsches Jugendinstitut.

Scheele, A. (2010). Home language and mono- and bilingual children's emergent academic language: A longitudinal study of Dutch, Moroccan-Dutch, and Turkish-Dutch 3- to 6-year-olds. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Siraj-Blatchford, I., Siraj-Blatchford, J., Taggart, B., Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., & Hunt, S. (2007). Qualitative Case Studies: How low SES families support children's learning in the home. In *Effective Pre-school and Primary Education 3-11, Promoting Equality in the Early Years: Report to The Equalities Review*.

Smeets, D., (2012). Storybook apps as a tool for early literacy development. Universiteit Leiden.

Smeets, D., Bus, A., (2012). Interactive electronic storybooks for kindergartners to promote vocabulary growth. *Journal of Experimental Child Psychology*.

Steensel, R. van, Fikrat-Wevers, S., Bramer, W., & Arends, L. (2019). Stimulering van geletterdheid met ouder-kindprogramma's voor kinderen in achterstandsituaties. Een meta-analyse van effecten en werkzame elementen. Amsterdam: Stichting Lezen.

Sylva, K., Melhuish, E., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I., & Taggart, B. (2010). *Early childhood matters: Evidence from the effective pre-school and primary education project*/ Abingdon: Routledge.

Takacs, Z.(2015). *On-screen children's stories : the good, the bad and the ugly*. Universiteit Leiden, 2015).

Teepe, R., Molenaar, I., Oostdam, R. J., Fukkink, R. G., & Verhoeven, L. (2017). Helping parents enhance children's vocabulary: effects of a family literacy program. *Early Childhood Research Quarterly*.

Teepe, R., (2018). *Enhancing preschoolers' vocabulary through family literacy programs*. (Doctoral dissertation). Proefschrift-AIO.

Toth, K., Sammons, P., Sylva, K., Melhuish, E., Siraj I., & B. Taggart (2020) Home learning environment across time: the role of early years HLE and background in predicting HLE at later ages, *School Effectiveness and School Improvement*, 31:1, 7-30.

Tuijl, C. van (2001). *Effecten van Opstap Opnieuw*. Effecten van een gezinsgericht stimuleringsprogramma bij Turkse en Marokkaanse gezinnen. Alkmaar: Extern Print.

Tuijl, C. van (2002). *Effecten van Opstap Opnieuw bij follow-up: effecten van Opstap Opnieuw bij Turkse en Marokkaanse leerlingen op middellange termijn*. Alkmaar: Extern Print.

Veen, A. & Leseman, P. (red.), (2015). Pre-COOL-cohortonderzoek. Resultaten over de voorschoolse periode. Rapport 932. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Veen, A., Stigt, A., Ledoux, G. (2021). Inclusiekenmerken IKC's. Onderzoek naar de meerwaarde van Integrale Kindercentra. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Veen, A., Veen, I. van der, (2019). Het pre-COOL-cohort tot en met groep 5. Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit in de voor- en vroegschoolse periode. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.

Verhallen, M. (2009). Video storybooks as a bridge to literacy. Proefschrift Universiteit Leiden.

Watson, J., White, A., Taplin, S. & Huntsman, L. (2005). Prevention and Early Intervention. Literature review. NSW Department of Community Services.

Zimmerman, P. (2005). Opstapje - Schritt für Schritt. Teilbericht 6 der wissenschaftlichen Begleitung. Mütterliche Anleitungsqualität und Verhalten des Kindes in einer Spielsituation. In: Abschlussbericht des Modellprojektes. München Deutsches Jugendinstitut.

Zumbuehl, M., Dillingh, R. (2020). Ongelijkheid van het jonge kind. Den Haag: Centraal Planbureau.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Kenniscentrum Sport & Beweging, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

